

hrocování nepřátelství a nacionalismu. Stejně zbytečné bylo i krátkodobé československé úsilí o "záchranu Lužických Srbů". Naráželo na společný zájem Sovětů a německých politických stran, aby zůstali v sovětském okupačním pásmu. Odpovídalo to i koncepci centrální správy Německa.

Druhým pramenem přirozeného neúspěchu v prosazování územních nároků byly nejednotné a nepřesvědčivé důvody Československa. Vláda zásadně prosazovala předmnichovské hranice, z čehož vyňala Podkarpatskou Rus. V případě Těšínska argumentovala ještě důvody hospodářskými, požadavky na Kladsko, Ratibořsko a Hlubčicko opírala o potřebu strategické a etnické hranice, v případě Lužice používala důvodů etnických. Nárok na dvacetikilometrový pás německého území stavěla z vojenských, obranných důvodů, nárok na Waldenburg a přístav Kozly kořenil v hospodářské potřebě. V územních nárocích byl silně přítomen i nacionalismus malého národa patřícího mezi vítězné mocnosti.

Od poloviny roku 1947, kdy sovětské vedení přetvářelo mocenskou sféru svého vlivu v pevně organizovaný blok, se octly územní nároky ve zcela jiné poloze. Pro Moskvu bylo rozhodující, že zejména všechna sporná území leží v jejím bloku a považovala za zcela lhostejné, která jí podřízená vláda bude to či ono dříve sporné území kontrolovat a spravovat. Ovládnutí mocenského bloku z jednoho centra vylučovalo existenci či výbuch rozporů mezi jeho jednotlivými členy. Hlavně proto sovětské politice vyhovovalo zachování hranic tak, jak se utvořily bezprostředně po válce. Souhlasilo to s jejími mezinárodními zájmy širšími. Sporné hranice více méně přijaly mezinárodní konference a jejich změna by mohla vyvolat komplikace mezi velmocemi, dokonce i v poválečném uspořádání Evropy, které Moskva považovala za výsledek druhé války a za svůj podíl na vítězství.

V. MAĎARSKÁ MENŠINA

Zásadní rozhodnutí

Součástí úporného úsilí československé politiky o vytvoření národného státu byla i likvidace maďarské menšiny. Šlo zhruba o půl milionu občanů obývajících převážně jižní pohraničí Slovenska, které v roce 1938 okupoval Hitlerův spojenec Maďarsko /1/. Autoři projektu na likvidaci maďarské menšiny, prezident Beneš a jeho politické okolí, předpokládali, že uplatní stejný postup jako proti menšině německé. Od roku 1943 řadili Maďary vedle Němců, vůči oběma prosazovali stejná opatření, u obou zdůrazňovali kolektivní vinu za Mnichov, za rozbití republiky i spoluodpovědnost za hrůzy okupační moci. Československá snaha likvidovat maďarskou menšinu transferem obyvatel nezískala mezinárodní uznání a tak pražská vláda použila téměř všech možných prostředků k dosažení cíle: vedle pokusu prosadit transfer usilovala o výměnu obyvatel, provedla počáteční vyhnání, dále tzv. reslovakizovala i vnitřní kolonizaci. Přesto svého záměru nedosáhla, maďarské menšiny se nezabavila. Výsledkem jejího snažení zůstalo jen utrpení půl milionu občanů a to nejen maďarské národnosti.

Českoslovenští politikové v Londýně i v Moskvě neměli z počátku stejné názory na řešení maďarské otázky. Ani představitelé domácího odboje na Slovensku, jichž se zejména dotýkal budoucí osud Maďarů, se ve všem neshodovali s představieli exilu /2/. Nacionalismus všechny sjednotil a od chvíle, kdy se řešení maďarské otázky přesunulo i do vnitropolitického života jako prostředek boje o mocenské pozice politických stran, nacionalismus ještě vystupňoval. Protože mnohé důležité body maďarského problému byly shodné s německým, kterému věnujeme zvláštní kapitolu, omezíme se nyní na záležitosti převážně jen maďarské.

Z dokumentů, které jsou k dispozici, vyplývá, že s požadavkem transferu maďarské menšiny z poválečného Československa vystoupil Beneš veřejně za své návštěvy Moskvy v prosinci 1943. Záznamy a Benešova sdělení o svých rozhovorech v Londýně i s Rooseveltem hovořily výslovně o vystěhování Němců /3/. V jednáních se Stalinem a Molotovem mluvil též o transferu Maďarů /4/ a závě-

rečný protokol o výměně názorů potvrdoval sovětský souhlas se zásadou transferu také maďarského obyvatelstva /5/. Ve stejný den, 18. prosince, kdy skončily rozhovory Beneše se Stalinem a Molotovem se setkal s vedoucími československými komunisty /6/. Beneš se odvolával na svou rozmluvu o transferu obyvatel se Stalinem a konstatoval, že se bude vztahovat i na Maďary, "přičemž výměna obyvatelstva maďarské národnosti za Slováky v Maďarsku umožní tu snazší postup" /7/. Komunisté však o řešení osudu maďarské menšiny neuvažovali jako Beneš, nespojovali ji s německými občany. Byli zřejmě překvapeni, neboť i v dřívějších rozhovorech, které s Benešem vedli jejich soudruzi v Londýně, se hovořilo vždy jen o transferu Němců /8/. Ale ani po rozhovorech s Benešem nebrali komunisté jeho stanovisko v otázce maďarské menšiny příliš vážně. V dopise, kterým informovali své soudruhy v Londýně o průběhu jednání s prezidentem, psali pouze o německé otázce, o maďarské se nezmiňovali /9/.

Beneš a jeho političtí příznivci v Londýně své stanovisko v podstatě nezměnili, u komunistů však tomu bylo jinak. Lze těžko vysledovat příčinu změn. Už v únoru 1944 v návrhu programu, který předložili v Londýně k diskusi Socialistickému bloku, rozšiřovali opatření vůči Němcům i o maďarskou menšinu /10/. Navržená opatření přijala 12. března československá vláda v Londýně /11/. Obsahovala tři principy: 1/ potrestání všech příslušníků maďarské menšiny, kteří se provinili proti republice; 2/ všichni maďarští anti-fašisté, kteří bojovali proti Hitlerismu mají automaticky nárok na československé státní občanství; 3/ ostatní občané maďarské národnosti obdrží možnost rozhodnutí, zda chtějí optovat pro Československo nebo se vystěhovat, přičemž o každém případě rozhodne vláda.

V dubnu 1944 připravovali vedoucí funkcionáři KSČ v Moskvě "Návrhy na některá opatření v osvobozených územích Československa". V Gottwaldových poznámkách, jejichž obsah tvořil podklad diskuse o zmíněných návrzích, se vyskytovala zásada o rovnoprávnosti Maďarů a o spolupráci s maďarskými demokratickými živly /12/. Gottwaldův článek o přechodných opatřeních se však o osudu menším vůbec nezmiňoval /13/. Uplynuly čtyři měsíce od diskuse a komunisté rozhodně odmítli jakoukoliv spolupráci maďarských antifašistů v pomocných sborech místních orgánů moci

14. Za dva měsíce potom prohlásil Jan Šverma, člen vedení KSČ v Moskvě, že jeho strana nebude klást "překážky v radikálním řešení všech těchto otázek" neslovanských občanů /15/.

Od listopadu 1944 se posunula záležitost maďarské menšiny v součinnosti Československu na půdu diplomacie. Už 24. srpna předseda československé vlády evropské poradní komisi pro Německo Pařížský spis, týkající se požadavku odsunu Němců a Maďarů. Když se začalo v Moskvě jednat s maďarskou delegací o příměří, dožadující se Beneš a Ripka, "aby do podmínek příměří byla vsunuta záležitost o transferu a výměně maďarského obyvatelstva z ČSR. Vyšší jsem," sděloval Ripka Fierlingerovi o svém jednání se sovětským diplomatem Čičajevem, "že by to pro nás bylo velevítáno už jako precedent pro transfer tzv. sudetských Němců do Německa" /16/. Fierlinger navštívil Zorina, který nedával splnění československého požadavku mnoho naděje, neboť jde o otázku, která nepatří do aktu o příměří, ale až do mírové smlouvy /17/.

Zorinova odpověď v Londýně neuspokojila. 9. ledna Ripka nahlédl na Fierlingera, aby znovu jednal se Zorinem a prosazoval přijetí transferu do podmínek příměří. Naléhavost požadavku zdůvodňoval jednak tím, že lid bude živelně vypuzovat i Maďary z republiky a jde o to, aby Maďarsko bylo povinnou přijímat vyhoštěné a starat se o ně, jednak tím, že očekávají odpor Anglie a USA proti transferu a přijetí principu do smlouvy o příměří s Maďarskem by usnadnilo řešení pro budoucnost. Fierlingerovi pak uložil: "Znovu vlož tento aspekt sovětské vládě, na níž zejména v těchto věcech spoléháme" /18/. Hněd druhý den Fierlinger informoval o sovětském návrhu smlouvy o příměří, který požadavek transferu neobsahoval. Příští den sděloval obsah svého rozhovoru s jugoslávským vyslancem, který "se nechce angažovat pro náš návrh na transfer obyvatelstva, jelikož svou povahou spadá tato otázka do kompetence mírové konference" /19/.

15. ledna byl Fierlinger pozván k jednání o podmínkách příměří s Maďarskem do Kremle, jehož se vedle Molotova zúčastnili velvyslanec USA Harriman a britský Balfour. Sporný se stal požadavek transferu. Molotov se vrátil k československé žádosti žertovnou otázkou: "Co se tedy má stát s maďarskými občany, které Českoslované nemají rádi? Je pro to, aby návrh byl přijat". Harriman byl "rozhodně proti všemu, co by se podobalo bytí i zdaleka výměně obyva-

telstva". Balfour odmítl jednat o záležitosti, neboť patří do mírové smlouvy. Fierlinger argumentoval tím, že "z hlediska čistě lidského řešení je třeba, aby naše území okamžitě opustili", čímž měl na mysli, aby nebyli vystaveni nenávisti Čechů a Slováků /20/.

V Londýně se nespokojili se zamítnutím svého požadavku. Ripka jednal s anglickým a také s americkým vyslancem Nicholsonem a Bruinsem. Na prvého zapůsobila zmínka o Molotovově podpoře československého stanoviska. Oba vyslanci slíbili informovat příslušná místa a též podporu. Postoj obou velmocí se však nezměnil. Ripka tedy požadoval, aby Fierlinger prosadil alespoň zásadu, "že Maďarsko musí přijmout československé Maďary, kteří od nás odejdou nebo budou vyhoštěni". V úvodu Ripkovy depeše stálo poděkování Beneše a vlády Molotovovi "za neobyčejně účinnou jeho podporu" /21/.

Dohoda příměří s Maďarskem, podepsaná 20. ledna 1945, neobsahovala ani zmíněný československý minimální požadavek. Odpor Velké Británie a USA signalizoval, že Beneš získal souhlas těchto velmocí pouze s vystěhováním Němců a že prosadit stejný postup i v případě maďarské menšiny bude v budoucnu velmi obtížné. Československo nemělo možnost dosáhnout změny stanoviska Londýna a Washingtonu a počítalo se zaručenou podporou jen Moskvě. Britský a americký postoj československé politiky v Londýně neodradil, avšak v Moskvě přece jen vzbudil pochyby. Komunisté si nebyli zcela jisti souhlasem západních velmocí ani v době, až se bude připravovat mírová smlouva. Navíc, v souvislosti s ustanovením nové maďarské vlády začala sovětská místa hovořit o rodícím se novém demokratickém Maďarsku /22/. Tyto skutečnosti dočasně ovlivnily dřívější rozhodné komunistické stanovisko k odsunu.

V únoru 1945 se řešení maďarského problému přesouvalo na Slovensko, jehož část byla už osvobozena. Moc na osvobozeném území přejímaly slovenské národní orgány - Slovenská národní rada a později Sbor pověřenců, ve kterých uplatňovali silný, ne-li rozhodující vliv komunisté. Vedoucí slovenští činitelé v té době neznali názory exilových kruhů na poválečný osud menšin. V době slovenského povstání se národní orgány politickým řešením maďarské otázky nezabývaly. Území obývané maďarským obyvatelstvem zůstalo mimo povstaleckou oblast. Pouze jeden akt význa-

...ního charakteru, vydaný Slovenskou národní radou, se týkal maďarské menšiny. Nařízením z 6. září 1944 se rušily německé a maďarské školy, kromě škol základních a zakazovalo se vykonávat služby v německém a maďarském jazyce /23/.

Slovenská národní rada vydala 4. února 1945 Manifest, dokument programového charakteru. Vztah k maďarské menšině vymezoval diferencovaně: ti Maďari, kteří přišli po roce 1938 na okupované slovenské území z pověření budapeštské vlády, se vrátí, odkud přišli. Postavení většiny občanů maďarské národnosti bude záviset na jejich vztahu k novému Československu, přičemž jejich podmíností bude, aby sami vymýtili všechny fašistické a protislovenské elementy. A za třetí - těm občanům, kteří byli slovenského původu a pomadžarštěni, se umožní začlenit do slovenského národního hromadného orgánu /24/. Vrcholný mocenský a politický orgán slovenského národa nřešil problém menšin hromadným transferem obyvatel. Orientoval se na demokratické síly mezi občany maďarské národnosti a v součinnosti s nimi chtěl připoutat maďarskou menšinu k novému státu. Pozice SNR stála v rozporu s cíli všech složek zahraničního odboje.

V době, kdy se zrodil Manifest 4. února, dlel v Moskvě Gustáv Husák, jeden z vedoucích činitelů KSS a slovenských národních orgánů. Projednával s vedením KSČ kromě jiného i politické směrnice pro práci své strany na osvobozeném území. Jejich obsah určoval zaměření a výsledek konference KSS 28. února a 1. března v Košicích. Z Gottwaldových poznámek k rozhovorům a Směrnicím, z Husákovy projevu na konferenci a z jejího usnesení je ve srovnání s Manifestem 4. února, pokud šlo o řešení maďarské otázky, viditelný posun. Zároveň ovšem změna nebyla taková, aby znamenala přijetí transferu obyvatel, ani neodpovídala principům, navrženým komunisty v moskevských rozhovorech s Benešem v prosinci 1943 a jejich návrhu programu socialistického bloku z února 1944 /25/.

V části referátu na konferenci KSS, týkajícího se poměru k Maďarům, Husák nejdříve vyjmenoval negativní historické zkušenosti slovenského národa s maďarskou menšinou. A vyvozoval závěr: existuje oprávněná nedůvěra k občanům maďarské národnosti a nový vztah mezi oběma může nastat jen tehdy, "když Maďari udělají čistku na svých územích a odčiní křivdu, kterou tehdy na našem národě spáchali" /26/. V usnesení konference zůstala zásada o nut-

nosti získat důvěru Slováků k maďarské menšině a připojily se k ní dvě další. Jedna se týkala potrestání těch Maďarů, kteří se provinili proti Československu, slovenskému národu a bojovali na frontě proti SSSR. V druhé šlo o poslovenštění jižního pohraničí a to tak, že půdu maďarských statků dostanou slovenští rolníci.

Gottwald se v poznámkách zabýval účastí Maďarů v politickém životě. Podle něho měli v obcích a okresech s maďarskou většinou být jmenovány správní komise ze Slováků a "z demokratického a republiky věrného maďarského obyvatelstva budou tvořeny místní, resp. okresní lidové výbory, jakožto pomocné a poradní orgány veřejné správy". Tito občané mohli být členy politických stran a z veřejného života měli být vyloučeni jen ti, kteří se exponovali proti Československu /27/. Gottwald se vrátil k myšlence o pomocných orgánech veřejné správy z demokratických Maďarů, kterou v srpnu tak kategoricky odmítl /18/. A šel ještě dále. Nejenže nenavrhl zbavit všechny občany maďarské národnosti státního občanství, ale dokonce připouštěl u mnohých účast v politickém životě i členství v politických stranách. Tato zásada mohla být motivována čistě účelově, neboť komunisté měli v minulosti mezi maďarskou menšinou silné pozice a většina z nich se neangažovala protičeskoslovensky. Avšak s ohledem na další Gottwaldovy náměty se dá soudit, že šlo o hlubší a širší politickou motivaci. Hlavní roli hrála snaha přizpůsobit se novým podmínkám, které vznikly odmítnutím transferu maďarské menšiny západními velmocemi a získat pozice mezi demokratickými Maďary.

V Gottwaldových poznámkách sice stála věta, že "obdobný postup bude uplatňován také vůči Němcům", ve skutečnosti tomu tak nebylo. Rozdílný postup slovenských orgánů vůči Maďarům a Němcům se nejvýrazněji projevil v nařízení SNR o konfiskaci zemědělského majetku Němců a Maďarů. Pokud šlo o Němce, konfiskovala se půda všem, u Maďarů jen statkářům a těm, kteří se přistěhovali na slovenské území po jeho okupaci. Maďarským rolníkům měla půda zůstat. Také usnesení konference SNR obsahovalo zásadu: "Výženeme ze Slovenska starousedlé i nově přistěhovalé Němce, vyvlastníme půdu všem maďarským velkostatkářům, domácím kolaborantům a zrádcům" /29/.

Ještě počátkem března 1945 slovenské politické a mocenské orgány nepředpokládaly hromadný odsun Maďarů, orientovaly se

na spolupráci s demokratickými silami a na získání národnostní menšiny pro příští republiku. Tuto linii zastávaly, i když s jistými korekturami, i po Husákově návratu z Moskvy, odkud přivezl směrnice komunistického vedení pro politickou práci na osvobozeném území.

22. března zahájili představitelé příštích československých vládních stran diskusi o programu nové vlády. Návrh, který vypracovali komunisté v moskevském exilu, obdrželi ostatní partneři před pěti dny. Osmou kapitolu, týkající se osudu německé a maďarské menšiny, schválili účastníci diskuse beze změn. Obsahovala zásady, které komunisté vymezili už v moskevských rozhovorech s Bencešem a v návrhu Programu socialistického bloku. Vztahovaly se na občany obou národností a vycházely z toho, že všichni Němci a Maďaři budou zbaveni československého státního občanství a mohou optovat pro Československo, jehož úřady individuálně rozhodnou o každé žádosti. Výjimku tvořili antifašisté, kterým bude státní občanství potvrzeno. Ti Maďaři, kteří přišli na okupované území po roce 1938 a ti, kteří budou odsouzeni pro zločin proti republice, budou vypovězeni navždy /30/.

Za jeden měsíc Husák s Gottwaldovými směrnicemi opouštěl Moskvu a 20. února změnilo komunistické vedení opět stanovisko v maďarské otázce. Uplatnilo svůj princip z prosince 1943, který vycházel z uznání kolektivní viny nejen německé, ale i maďarské menšiny a zároveň poskytoval politickou základnu pro budoucí hromadný odsun obyvatel a to v době, kdy jej velmocí ještě ne schválily. Nemáme dostatek důkazů osvětlujících příčinu opětovné změny komunistického postoje. Jeden z důvodů lze spatřovat v aktivitě československých politických kruhů v Londýně, které stále prosazovaly a věřily, že se hromadný transfer Maďarů podaří. Komunisté se obávali, aby nacionalistický tlak jiných stran neoslabil jejich vliv a pozice, kdyby se mu nevyrovnali a dokonce jej nepředčili. Vraceli se do Československa s přesným cílem a také promyšlenou představou o své mocensko-politické strategii a taktice. Předpokladem jejich úspěchu bylo, že se musí prosadit do čela národní revoluce a udržet se tam, což je nutilo stát na špičce vzedmuté nacionální vlny. Jako druhý důvod mohlo působit přesvědčení Moskvou o nutnosti likvidovat národnostní menšiny ve střední Evropě. Za nikoliv zcela bezvýznamný lze považovat i důvod další: hlad

po půdě, který u rolníků už osvobozených oblastí vybudoval v požadavek parcelace, bylo možno snadno uspokojit na úkor maďarských občanů. Konečně nelze přehlížet ani mocenskou úvahu komunistů; věděli, že ve státě bez národnostních menšin budou vládnout snadněji a s menšími komplikacemi.

Představitelé všech směrů československé exilové politiky se na konec sjednotili na řešení maďarské otázky. Přijetí osmé kapitoly vládního programu bez změn a rozporů tuto nacionální jednotu všech jakoby symbolizovalo.

První kroky – vyhnání

Rozdíl v řešení maďarské otázky mezi Manifestem SNR z 4. února a vládním programem se promítly v politické praxi na osvobozeném území. Možno říci, že existovaly dvě linie, trvaly však velmi krátce.

V intencích Manifestu 4. února byly jmenovány správní komise v obcích a v okresech s většinou maďarského obyvatelstva a vznikaly u nich poradní sbory demokratických Maďarů /31/. V některých obcích byl komisařem maďarský antifasista, většinou komunist. Ve svých funkcích zejména v provádění očisty od fašistických živit se osvědčili /32/. Maďarští antifasisté vstupovali do politických stran, hlavně do komunistické. Ta ve svém středu měla koncem roku 1945 2.155 maďarských členů. 7. března 1945 vydalo Pověření pro školství a osvětu oběžník o zápise dětí do škol. Obsahoval směrnicí: zápis "nechť se děje podle demokratické zásady – slovenské děti do slovenské školy, maďarské děti do maďarské školy" /33/. Připravovalo se otevření maďarských škol. Také očista státního aparátu probíhala podle zásady, že ze státních služeb budou propuštěni jen ti úředníci maďarské národnosti, kteří přišli na okupované území po listopadu 1938 /34/.

Realizace principů Manifestu 4. února narazila za necelý měsíc na odlišnou linii vlády. Jakmile vláda předsídila do Košic, zahájila rozsáhlou propagandu svého programu. Ve vztahu k národním menšinám stále silněji pronikaly proklamace vedoucích politiků včetně

prezidenta o nemožnosti soužití s Maďary a o nutnosti jejich vystěhování /35/. V tom se shodovali všichni politikové, jak později pochvaloval Clementis: "Otázka vystěhování maďarské menšiny ze Slovenska je otázkou celostátní... V názoru na řešení těchto otázek není nejmenšího rozporu ani mezi Slováky a Čechy či jednotlivými politickými stranami nebo dokonce mezi SNR, ústřední vládou a prezidentem republiky" /36/.

Obrat v poměru k maďarské menšině po krátkém pokusu realizovat principy Manifestu 4. února charakteristicky vyslovil Široký, vyjadřuje zájem své strany: nejde o získání maďarské menšiny, jde o to, dostat ji za hranice /37/. Vládní politika rychle získávala mezi Slováky příznivce, dokonce už před jejím vyhlášením docházelo v jejím duchu k krokům proti občanům maďarské národnosti. Slovenský politický život zachvátila silná nacionalistická, zejména protimaďarská vlna, podněcovaná vládou, slovenskými národnými orgány a představiteli politických stran. Postihovala všechny, jak příznivce maďarského fašismu a funkcionáře okupační moci, tak prosté obyvatele, politicky neangažované a antifasisty. Jedno opatření za druhým dopadalo na občany maďarské národnosti. A nad všemi viselo předpokládané vystěhování – jako nejistota a hrozba.

Už 12. dubna byli rozhodnutím předsednictva SNR všichni zaměstnanci maďarské národnosti okamžitě propuštěni ze státních a veřejných služeb /38/. Tímto opatřením se vytvořila velmi obtížná situace v oblastech, obývaných občany maďarské národnosti neboť úřady pozbyly schopnost řádně plnit své úkoly. Stížnosti, které z obcí a okresů přicházely, přinutily pověření vnitř Gustáva Husáka k využití Maďarů – antifasistů a k jejich ponechání v úřadech, "neboť jsou ještě potřeba" /39/. V dubnu se zastavilo další otvírání maďarských škol a později se zrušily i ty, které už byly v provozu. 16. června zamítlo vedení slovenských komunistů požadavky maďarských antifasistů na otevření škol a na vydávání časopisů v jejich řeči /40/.

Z 18. května bylo rozhodnutí předsednictva SNR o zákazu členství občanů maďarské národnosti v politických stranách. Předešlým šlo o členství maďarských komunistů. Mnozí vykonávali už funkce i místních komisařů a za zmíněné rozhodnutí velice ostře kritizovali vedení své strany, obviňovali je z nacionalismu a

fašismu /41/. Komunistické vedení však postupovalo tvrdě a neoblomně proti svým dlouholetým členům a funkcionářům. Široký razil v této věci tři zásady: zakázat přijímání nových členů maďarské národnosti, těm, kteří ve straně jsou, oznámit suspendování jejich členství a až bude odsunuta maďarská menšina do zahraničí, doporučit jim dobrovolný odchod s ní /42/. Okresní a krajské funkcionáře přijali rozhodnutí o suspenzi členství svých maďarských soudruhů téměř bez námitek a "s pochopením". Naopak, schůze probíhaly ve znamení nacionalismu a volání po ostrých protimaďarských zákrocích. Později jednotlivci v komunistické straně sice vystoupili na ochranu svých dřívějších soudruhů, byli však umlčeni. Naproti tomu vedoucí slovenští funkcionáři rozhodně odsuzovali soudruhy ze sousedního Maďarska, že nechápou "pokrokový charakter jejich národnostní politiky" a že ji veřejně kritizují a domáhají se práv pro antifašisty /43/.

Při různých příležitostech se stále zřetelněji projevovat rozpor mezi vládní politikou a maďarskými antifašisty. Všechny jejich požadavky škol, tisku, přídelu půdy maďarským bezzemkům -- byly odmítnuty. Ti, kteří je prosazovali, byli prohlášeni za nepřátele státu a ochránce Maďarů. Jejich odpor ještě zesílil, když oficiální místa hovořila o hromadném odsunu maďarské menšiny. Nový režim nezískal skutečné antifašisty a demokracie maďarské národnosti jako svou oporu, naopak, učinil z nich své odpůrce. A to přesto, že vedoucí představitelé veřejně hovořili o ochraně antifašistů. /44/.

Od vyhlášení vládního programu se ve slovenské veřejnosti šířilo přesvědčení o tom, že vystěhování maďarské menšiny je hrozbou záležitosti. To podněcovalo nacionalistickou vlnu na Slovensku, která nabývala zvláště hrozbivé podoby v oblastech obývaných maďarskými občany. Docházelo k častým případům hrubého, nelidského jednání místních slovenských komisařů, policistů i vojáků vůči maďarským občanům. Takového vztahu nebyli ušetřeni ani antifašisté. Úřady v Bratislavě dostávaly zprávy o bezpráví a násilnostech a o tom, jak uvedl Husák, "že ze slovenské strany je požadavek vysloveně šovinistický, že mnohé naše orgány se chovají zcela jako okupanti a že lidé terorizují jen pro jejich řeč". /45/. Na konferencích komunistů v okresech s maďarským obyvatelstvem zaznívala kritika i rozhořčení nad tím, že se nepostihují bývalí fašisté, ale

dějí se nejhroší šovinistické zásahy, "které se dotýkají maďarské demokratické části obyvatel" nebo že fašisté "chodí ještě na svobodě a zavírají se největší chudáci" /46/.

O vystěhování maďarského obyvatelstva jako hotové věci byli zpočátku přesvědčeni i slovenští politikové a také vláda. U ministrů sice zprvu existovaly pochybnosti, vyvolané postojem západních velmocí k požadavkům vysídlení při přípravě smlouvy o příměří s Maďarskem. Ale přesto s odsunem počítali. Ve svém přesvědčení se utvrdili po jednání vládní delegace se Stalinem v červnu 1945, který vyslovil naprosto pozitivní stanovisko k odsunu Maďarů /47/.

Od dubna 1945 připravovala československá vládní místa hromadný odsun Maďarů. 13. dubna požadoval ústřední výbor KSS, aby pověření uvnitř vypracovali plán odsunu tak, že skončí na podzim 1945 /48/. 23. května vláda ustavila komisi ministrů, která měla vypracovat podrobnosti vystěhování Němců a Maďarů /49/. Pověření uvnitř připravilo požadovaný plán odsunu a Husák jej 25. května prezentoval jako rozhodnutí SNR. Plán počítal s odsunem Maďarů ve dvou etapách. V prvé měli odejít všichni, kteří přišli po listopadu 1938 na okupované území Slovenska, což odpovídalo dohodě příměří s Maďarskem. A dále ti, kteří se provinili proti Československu a členové fašistických organizací, kteří "budou buď trestně-právně stíháni i zajištěni jako menší delikventi." V druhé etapě plán předpokládal hromadné vystěhování maďarské menšiny a návrat Slováků z ciziny. Provedení druhé etapy záviselo na rozhodnutí velmocí /50/.

Také slovenské politické strany zveřejňovaly své představy o vystěhování maďarské menšiny. 16. června 1945 diskutovalo komunistické vedení o návrzích předložených Širokým. Vyžýval k energické a urychlené očistě Slovenska od Maďarů. Poukazoval na obtíže, které se v této věci vyskytly. Měl především na mysli neochotu maďarské vlády jednat o odsunu. Vedení KSS se v podstatě shodovalo s plánem odsunu, schváleným předsednictvem SNR, zejména pokud šlo o jeho dvě etapy. Protože o věci jednalo ještě před návštěvou vládní delegace v Moskvě a tudíž nevěřilo příliš v možnost hromadného vystěhování, orientovalo se hlavně na výměnu Maďarů za Slováky v Maďarsku. I po výměně by však na Slovensku zůstalo několik set tisíc Maďarů. Komunisté ovšem trvali na úplném poslovenštění jižních oblastí, zejména měst; navrhovali tento recept:

přestěhovat maďarské obyvatelstvo do jiných oblastí a to podle sociálního a politického klíče, na jejich hospodářství usadit "obyvatelům chudých a válečných resp. povstáním poškozených obcí"; ve městech, kde jsou občané maďarské národnosti v nepatrné menšině, předsídlit je do určených čtvrtí /51/.

Představy a návrhy demokratické strany se od komunistických mnoho nelišily. Rovněž vycházely z uznání kolektivní viny maďarské menšiny a žádaly její potrestání. Počítaly jak s vystěhováním, tak s výměnou obyvatel. Podle jejich propočtů by zůstalo na Slovensku pouze 50-70 tisíc Maďarů. Obdrželi by československé občanství bez menšinových práv a byli by povinni prohlásit, že se zřekají své národnosti a dobrovolně splývají se slovenským národem. Za tím účelem by se přesídlili jednotlivě, nikoliv kolektivně do středů a na sever Slovenska /52/.

Názory politických stran na řešení osudu maďarské menšiny byly sice v hlavních obrysech shodné, přece se maďarská otázka stále více stávala i záležitostí vnitropolitickou. Na vlně nacionalismu se obě strany snažily rozšiřovat svůj vliv a své mocenské pozice. Zde kořenil důvod stále se stupňujícího protimaďarského nacionalismu. Od května 1945 se v něm začal ohlašovat nový prvek, možno říci sociální a vedl k dalšímu vystupňování nacionalismu. Obyvatelům zchudlých a válečných postižených obcí severního a východního Slovenska politikové slibovali zemědělský majetek na jihu /53/. Početilo s tím i nařízení SNR z 27. února a rovněž dekret prezidenta republiky z 21. června o konfiskaci zemědělského vlastnictví Němců a Maďarů. Na jih putovaly rolnické delegace, aby zjistily možnost předsídlení. Vracely se nespokojeny. Opuštěné velkostatky, které měly k dispozici, byly ve špatném stavu, chyběl inventář a dobytek, někde i možnost bydlení /54/. Východisko viděli v obsazení zemědělských závodů maďarských rolníků, středních i drobných. Hůř na tom byli ti, které úřady na severu už s jistotou posílaly na jih, ujišťovaly je, že tu dostanou hospodářství. Uchazeči o hospodářství se potulovali od obce k obci a většinou marně čekali, že se usadí na statcích maďarských rolníků. K politickému tlaku na urychlené vystěhování maďarské menšiny se tedy přidal i sociální motiv. K tomu se ještě ohlásili zástupci Slováků v zahraničí, z Rumunska, Jugoslávie a Maďarska. Jejich padesátičlenná delegace navštívila 11. července místopředsedu vlády Ursínyho a Širokého

a hovořila o přibližném počtu 430 tisíc Slováků, kteří by měli zájem vrátit se do vlasti /55/.

Vystěhování maďarského obyvatelstva začalo oficiálně počátkem května 1945. Pověřenectvo vnitřní 5. května uložilo úřadům v oblasti obývané maďarskými občany, aby připravili plán odsunu těch občanů, kteří přišli na okupované území po 2. listopadu 1938. První transport s nimi odjížděl 26. května. Do konce června jich 31.780 opustilo Slovensko a odsun této skupiny Maďarů v podstatě skončil /56/.

Ve skutečnosti probíhalo vysídlení už od konce března, přesněji od chvíle osvobození jižních oblastí Slovenska Rudou armádou. Šlo o živelné vyhánění občanů maďarské národnosti nebo o jejich vynucené útky do Maďarska. Tato praxe pokračovala i v době organizovaného odsunu pracovníků okupační správy. Proto i v údajích o osobách "organizovaného odsunu" bylo mnoho původních československých občanů, jejichž odchod měl podobu živelného vyhánění. Oblastní vojenská správa pro západní Slovensko dala 4. května na všem okresním úřadům pokyn, aby občané maďarské a německé národnosti byli přinuceni, kromě antišafstů, opustit do dvaceti čtyř hodin území republiky. Pokyn nebylo možno splnit, nicméně k případům naznačeného postupu přece jen docházelo /57/.

Živelné vyhánění Maďarů jako akt národní msty a počátek jejich hromadného odsunu se uskutečňoval s vědomím vlády a politiků jejich činitelů. Nejen to. Mnohé navědčuje tomu, že byl z jejich podnětu připravován a projednáván s orgány Rudé armády, které se na něm měly podílet. Vládní činitelé si představovali vyhánění ve větším rozsahu, než se uskutečnilo. Očekávali, že se zbaví velkého množství Maďarů. Nemáme sice přímé důkazy, které by plně osvětlily tuto snahu, nicméně některé nepřímé důkazy její existenci potvrzují.

První zmínku o této metodě likvidace maďarské menšiny obsahovala Gottwaldova reakce na odmítnutí západních velmocí přijmout odsun do podmínek příměří s Maďarskem. Gottwald při jednání o programu vlády konstatoval, že Velká Británie a USA transfer odmítly a uvedl: "Hodně nám pomůže Rudá armáda. Bude ovšem záležet, jak půjde vojenský postup" /58/. V říjnu 1945 Grónský vládu vysvětloval, "že tehdy hned po osvobození /slovenského území, pozn. aut./ sovětské vojenské autority nedovolily odsun do Maďarska, že pak Maďaři ze Slovenska byli koncentrováni v pohra-

ničním území, že však velitel sovětského vojska v Košicích protestoval i proti tomu...” Fierlinger zdůvodňoval neochotu sovětských vojenských míst neschopností slovenských úřadů. Uváděl, “že sovětské autority kdysi na Slovensku vytýkaly, že se odsun a koncentrace Maďarů neděje dost organizovaně” /59/. Po čtyřech měsících se k vyhnání Maďarů znovu ve vládě vrátil Svoboda. Dost rozhořčeně kritizoval, “že jsme již jednou byli příliš povolní, když šlo o vystěhování Maďarů v dubnu minulého roku /1945/. Tehdy chtěla vojenská správa vystěhování provést, ale slovenští činitelé nedali k tomu souhlas. Kdyby tak byli učinili, mohli by dnes mít o sto tisíc Maďarů na Slovensku méně”. Opět se ozval Ursíny s poukazem, že odpor přišel od velitelů Rudé armády, Svoboda však trval na svém, že akce byla vojáky dobře připravena. Fierlinger znovu “uvádí naproti tomu, že přípravy nebyly dobré a proto vznikly obtíže se sovětskými vojenskými činiteli...” /60/. Československá místa se zřejmě s představiteli Rudé armády o odsunu původně dohodla, jak tomu později bylo i případě Němců. Fierlingerovo vysvětlení postihovalo jeden důvod pozdějšího sovětského odmítnutí vystěhovací akce – špatnou přípravu. Druhý důvod spočíval v obavách okupačních úřadů v Maďarsku z komplikací, které by nastaly při-
vem ze Slovenska vyhnání osob.

Vyhánění Maďarů i jejich organizovaný odsun, vyhrazený protimaďarský nacionalismus a protičeskoslovenský nacionalismus Maďarů měly za následek nepokoje na československo-maďarských hranicích. I když šlo převážně o jevy místního rázu, násobily prvky nepřátelství mezi Prahou a Budapeští /61/. A přispívaly k tomu, že zejména od dubna se maďarský problém v Československu stával více záležitostí mezinárodní – hlavně věci mezistátní dohody mezi oběma státy. V nich zastávaly všechny politické síly, od komunistů až po pravici, v otázce maďarské menšiny jednotné stanovisko. V Praze prosazovali odsun, v Budapešti byli proti němu. Maďarská vláda se zpočátku domnívala, že pronásledování občanů maďarské národnosti na Slovensku je “jen jakýmsi výbuchem vášni”, který pomine, až pražská vláda uvede chod státní správy do normálních kolejí. Brzy však poznala, že jde o oficiální politiku /62/. Když pronásledování a vyhánění Maďarů, které postihovalo nejen exponenty fašismu nepřestalo, přešla Budapešť do protiútku. Potvrdila si, že Československo prosazuje svou koncepci odstra-

nění menšiny výměnou a odsunem obyvatel na mezinárodním fóru. Praha už v květnu 1945 totiž sondovala u maďarské vlády ochotu jednat o výměně obyvatel a byla odmítnuta /63/. 8. června pražská vláda rozhodla předložit zástupcům čtyř velmocí, ještě před Postupimskou konferencí, memorandum, ve kterém zdůvodňovala odsun menšin jako nejúčinnější řešení /64/.

Ani Budapešť nemlčela. V červnu 1945 upozornila vítězné velmoci na československý postup vůči maďarské menšině. V červenci pak zahájila politickou kampaň. Představitelé vlády a politických stran v tisku a na veřejných shromážděních, zvláště za tím účelem svolaných v oblastech kde žili Slováci, odmítali československou politiku. Ministr zahraničí jménem vlády odsoudil odsun a výměnu obyvatel jako opatření nelidská a nedemokratická. Vůdce maďarských komunistů Matyáš Rákosi popíral tvrzení, že se desítky tisíce Slováků chtějí vrátit. Početné skupiny Slováků v Maďarsku přijímaly memoranda, ve kterých návrat odmítaly. Komunisté ostře kritizovali menšinovou politiku pražské vlády i politiku svých československých soudruhů. Hlavně odsuzovali, že nerozlišují různý stupeň viny mezi Němci a Maďarskem a že zacházejí stejně s Maďary jako s Němci a dále, že komunisté vycházejí z principu kolektivní viny, což znemožňuje provádět demokratickou národnostní politiku /65/. Spory mezi oběma státy se v létě 1945 silně vyostřily.

Řešení maďarské otázky podle československých předstáv záviselo hlavně na rozhodnutích mezinárodních. Výměna obyvatel mohla být provedena dohodou s Budapeští, odsun sponádal do pravomoci velmocí. Čeští a slovenští politikové nevěřili v ochotu maďarské vlády jednat o výměně. Své naděje vkládali do Postupimské konference, doufali, že Stalin prosadí jejich požadavek odsunu menšin, jak slíboval. 3. srpna seznámil ministr Masaryk vládu s usnesením Postupimské konference, která schvalovala odsun Němců a vůbec se nezmiňovala o Maďarech. Rápka s lítostí konstatoval, “že se v rozhodnutích Postupimské porady nemluví o Maďarech, poukazuje na to, že se Maďarům dává právo vystěhovat Němce, sami ale nemohou být vystěhováni”. Masaryk tuto skutečnost, která všech-
ny ve vládě zklamala, vysvětloval a do značné míry omlouval: “Postupimská konference se zabývala výhradně německými věcmi, takže okolnost, že se nemluví o odsunu Maďarů neznamená,

že by se nemohl provést" /66/. V den, kdy skončila Postupimská konference, 2. srpna, podepisoval prezident Beneš 33. dekret o úpravě československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti. Vláda splnila důležitý bod svého programu: všechny občany obou menšin kromě aktivních antifašistů zbavila státního občanství /67/.

Výměna a znovu odsun obyvatel

Rozhodnutím Postupimské konference se československá koncepcí řešení maďarské otázky dostala do slepé uličky. Koncepcí obsahovala jedinou alternativu – zbavit se menšiny. Budapeštská vláda naopak považovala výsledek Postupimi za svůj velký úspěch a nepociťovala potřebu jednat s Československem o modaliitách přemístění menšiny. Navíc, zákonné akty pražské vlády /68/, které měly připravovat půdu pro odsun obyvatel, ztěžovaly vnitropolitickou situaci, neboť zosťrovaly napětí mezi Maďary a Slováky. Maďarská menšina pozbyla státního občanství, všechna občanská práva a právní ochranu a záruky. Z právního hlediska se ocitla v postavení psanců.

Jestliže 3. srpna Masaryk vládu ještě ujišťoval, že Postupimská konference nepohřbila odsun Maďarů, následující týdny ochladily i Masarykův příslavný optimismus. Československo se pokoušelo vykládat postupimská rozhodnutí o odsunu tak, že se vztahuje i na Maďary. Oznámilo svůj výklad třem velmocem. Americký velvyslanec Lawrence Steinhardt, jak informoval Clementis vládu, odpověděl zcela rozhodně, "že v Postupimi ani ve veřejných ani v tajných protokolech se nemluví o odsunu Maďarů a že by tento odsun se musel stát předmětem nového jednání". Britský velvyslanec Nichols, "se omezil na jakýsi bezvýznamný projev, naznačující, že takový postup očekával" /69/. Angličané celý měsíc neodpověděli. V září byla vládní delegace v Londýně a ministr Pieter zjišťoval britské stanovisko k odsunu Maďarů. Odpovídali vyhýbavě, výslovně jej neodmítli, ale z rozhovorů měl dojem, "že není velká vyhlídka na to, že by souhlas dali" /70/.

Českoslovenští politikové věděli o odporu Britů a Američanů

proti odsunu maďarské menšiny a počítali s ním. "Jedinou nadějí, jak souhlasně s ostatními ministry prohlásil Pieter, že se tento odsun uskuteční, byla vyhlídka na podporu Sovětského svazu" /71/. Jeho velvyslanec Zorin bez váhání Clementisovi příslibil, že SSSR bude plně podporovat československé stanovisko, tj. právo uplatňovat Postupimské rozhodnutí i vůči Maďarům. A doporučil, aby československá delegace zajela k Vorosilovovi, který byl velitelem kontrolní spojenecké komise v Maďarsku, a spolu s ním a budapeštskou vládou věc projednali. "Moskva, Londýn, Washington, jak sděloval Clementis vládě, přijaly tento námět sympaticky, poněvadž vítají každou cestu, která by mohla vést k řešení" /72/. Clementis hovořil s Vorosilovem, který však neprojevil ochotu pro podporu československého výkladu Postupimské dohody a na československou žádost o oficiální jednání, jak je doporučoval Zorin, po několikrát urgenci neodpověděl /73/.

Pražská vláda se v důsledku odporu západních velmocí proti uplatňování postupimských rozhodnutí i vůči Maďarům orientovala na výměnu obyvatel. Vycházela z předpokladu, že "Maďarů je u nás jen o málo víc jako Slováků v Maďarsku". Budapešť však neměla zájem na jednáních o výměně obyvatel i přesto, že československý námět "sympaticky přijaly" velmoci. Ministr zahraničí János Gyongyosi v září 1945 v budapeštském parlamentu tvrdil, že k dobrovolné výměně by se přihlásilo nejvíc 75 tisíc Slováků a že tedy problém menšiny v Československu musí vyřešit spojenecké velmoci. Se stanoviskem ministra a vlády souhlasily všechny politické strany, pouze maďarská komunisté a sociální demokraté dávali přednost bilaterálnímu jednání /74/. Zároveň maďarská vláda přijala opatření směřující k rozšíření menšinových práv. Slováci tu měli organizaci Antifašistickou frontu s místními pobočkami, dva slovenské týdeníky, gymnázium a slovenští rolníci měli právo na přiděl půdy z probíhající pozemkové reformy.

Naděje Prahy na dohodu s Maďary dále poklesly po uznání maďarské vlády Moskvou. V této souvislosti vyjádřil obavy z dalšího sovětského postoje k maďarské menšině opět Pieter a do určité míry je sdíleli i ostatní ministři. Masaryk zdůrazňoval, že situace "je velice složitá a obtížná". To už měl na mysli další skutečnosti: s blížícími se parlamentními volbami projevovaly velmoci zvýšený zájem o Maďarsko. Českoslovenští diplomaté z Budapešti hlásili,

že tu lze "pozorovat silnou diplomatickou činnost a to ve dvou směrech. V jednom směru páni anglické a americké mise vedou intenzivní porady, na druhé straně – skoro úplně osamoceně a důvěrně – jsou páni sovětského velvyslanectví ve stálém horečném styku s komunistickou stranou" /75/.

V nadcházejících maďarských volbách zpočítal důvod moskevského spěchu s uznáním budapeštské vlády a též Vorosilovovy neochoty jednat s Prahou o odsunu obyvatele. Obával se, že by se jeho rozhovory o záležitosti v Maďarsku tolik nepopulární nepřiznivě odrazilí ve volebních výsledcích komunistů. Také americký vyslanec v Budapešti, jak Clementis na základě zpráv z důvěrných pramenů informoval 4. října 1945 vládu, působí na svou vládu, aby uznala Maďarsko dřív než Moskva. Vyslanec jim přislíbil, podle Clementise, "podporu proti Československu, zejména pokud jde o otázku odsunu a chciť dokonce pro ně prosadit, aby jejich delegace byla přijata v Londýně na konferenci ministrů velmocí". Vláda souhlasila s Clementisovým celkovým hodnocením, československé pozice v otázce výměny, které obsahovalo jednoznačný závěr: "Nepodařilo se nám přimět Američany a Angličany k tomu, aby zaujali vůči nám stejně benevolentní postavení jako Rusové, není naděje, že by ochota Maďarů v jednání se zvýšila" /76/. Ani když si uvědomili beznadějnou situaci v maďarské otázce, neuvažoval žádný československý politik o jiné variantě řešení než o výměně a odsunu. Clementis jménem vlády na schůzi SNR prohlásil: "A jediným definitivním řešením této otázky je: odchod maďarské menšiny ze Slovenska", v čemž jsou zajedno všechny politické strany a orgány mo-

ci /77/.

Beznadějnost situace motivovala snahu vlády přesunout řešení maďarské otázky na slovenské národní orgány /78/. Koncepcie, kterou československá politika zastávala, se mohla uskutečnit jen na základě mezinárodních či mezistátních dohod, ale slovenské orgány měly možnosti pro řešení v rámci vnitrostátním, i když dosti omezené. SNR na tajném zasedání sice uložila svému předsednictvu aby učinilo opatření k urychlené výměně obyvatele, ale nic se z jejich návrhů neuskutečnilo /79/. Neexistoval totiž základní předpoklad – dohoda s Budapeští, kterou mohla zavřít jen pražská vláda.

Nejasné postavení rozšiřovalo mezi maďarskými obyvatele stav nejistoty s nepřiznivými politickými a hospodářskými následky.

Ján Lichner upozorňoval vládu na tento stav, neboť Maďari "nevědí na čem jsou, nepracují řádně, dělají na svých hospodářstvích jen to nejnmutnější..." Gottwald doporučoval provést vůči Maďarům taková opatření, "jimiž se umožní usídlení Slováků z Jugoslávie v úrodných krajích jižního Slovenska. Maďari, kteří pozbyli státního občanství, nepracují řádně a jsou nevídaným živlem, ať jsou soustředěni v určitých oblastech" /80/.

Od poloviny října 1945 se československé naděje na jednání s maďarskou vládou o výměně obyvatele počaly opět zvedat. V Budapešti se totiž objevovaly náznaky ochoty k rozhovorům. Pražské ministerstvo zahraničí smluvilo návštěvu maďarského ministra zahraničí, "aby se o věci diskutovalo." Potom jednali s maďarským ministrem spravedlnosti, který se zúčastnil jako host sjezdu české sociální demokracie. Po jeho návratu rozhodla maďarská vláda proti hlasu svého předsedy, "který nám není nakloněn," říkal Clementis, aby byla do Prahy vyslána nikoliv původně zamýšlená delegace, ale pouze ministr zahraničí. Rozhovory s uskutečnily až měsíc po maďarských volbách. Průtah způsobilo jednak prudké zhoršení vztahů mezi Prahou a Budapeští, vyvolané násilným přesídlováním Maďarů z jižního Slovenska do Čech, které začalo koncem října, jednak blížící se volby. Žádná maďarská strana nechtěla svůj volební boj zatížit nepopulární věcí – jednáním s Prahou.

Výsledky listopadových voleb, ve kterých malorolnická strana získala absolutní většinu 57% a komunisté pouze 17% hlasů, nepřinesly pokles zájmu velmocí o Maďarsko. Američané, kteří dříve souhlasili s výměnou obyvatele, čtrnáct dní po volbách poslali do Prahy nótu, ve které měnili své stanovisko. Upozorňovali, že jsou proti tomu, "aby se maďarská otázka řešila u nás na podkladě kolektivní odpovědnosti Maďarů za vinu maďarských vládnoucích kruhů". A z toho vyvozovali, "že výměna nemůže být uskutečněna jen dohodou zúčastněných vlád bez souhlasu velmocí" /81/. Americký postoj si maďarská vláda vysvětlovala jako podporu své původní neochoty k jednání s Československem. Přestože o něm už rozhodla, oddalovala jej. Jenže první povolební americká reakce sice mířila proti československému plánu na hromadný odsun Maďarů, ale nebyla zcela proti případné dohodě obou vlád o výměně. Maďarská vláda se dokonce přesvědčila, že se západní mocnosti "nehodlají vměšovat do mezistátních jednání mezi Československem a Maďar-

skem a naopak Američané doporučili Budapešti, aby se s námi dohodli" /82/. Západní mocnosti nemohly se stavět proti jednání o výměně obyvatel obou zúčastněných vlád, když problém menšiny mezi oběma státy vytvářel stav nepřátelství. Práhy si ovšem mít jakousi jistotu, aby po volbách, neúspěšných pro komunisty, nenáhlaly Sověty na maďarskou vládu, aby dohodu přijala. Na postoj západních velmocí působil také zájem Moskvy o dohodu.

Když Fierlinger hovořil s náměstkem sovětského ministra zahraničí Vyšinským o maďarském problému, dostalo se mu informace o maďarsko-rumunských jednáních o výměně obyvatel. Fierlinger chápal Vyšinského informaci jako podnět pražské vládě a tedy slíbil, že i ona bude usilovat o podobný postup. Také Vorosiľov se ozval. Konečně přijal zástupce pražského ministerstva zahraničí, souhlasil s výměnou obyvatel a potvrdil ochotu "ji prosazovat v kontrolní komisi" pro Maďarsko /83/. Rovněž Gottwald koncem listopadu 1945 neřímou upozornil na sovětský zájem o dohodu o výměně obyvatel, když poukazoval na takové zlepšení mezinárodně-politických vyhlídek, "že brzy nastane vhodný okamžik, aby se /znovu/ jednalo s maršálem Vorosiľovem". K příznivé mezinárodní změně, způsobené volebními výsledky v Maďarsku, počítal Gottwald také korekturu postoje Jugoslávie ke své maďarské menšině, proti které Bělehrad dosud nic nepodnikl. V jugoslávských listopadových volbách se velká část maďarských voličů vyslovila proti Titově Vlastenecké frontě. Gottwald a vedení jeho strany z toho vyvozovalo, že "v důsledku chování Maďarů ve volbách má nyní Jugoslávie ostřejší politiku vůči nim" /84/. Tito, který dosud nepřijímal sympaticky československou snahu zbavit se maďarské menšiny, po jugoslávských volbách prohlásil, že "zeela chápe naše /československé/ rozhodnutí zbavit se maďarské menšiny" /85/.

Měsíc po maďarských volbách a po diplomatických jednáních se zástupci velmocí přijel do Prahy maďarský ministr zahraničí Gyongyosi. Jeho cestě předcházelo prohlášení některých politických stran v Budapešti, zejména strany nejsilnější, v tom smyslu, že maďarská menšina v ČSR zůstane a dostane menšinová práva, anebo přejde k Maďarsku i s půdou.

Československá vláda schválila 30. listopadu směrnice pro jednání s maďarským ministrem. Pokus šlo o výměnu obyvatel, potvrdila

Clementisův záměr: dosáhnout od Maďarů zásadní souhlas s výměnou, aniž se stanoví nějaká konkrétní čísla. Sám autor však pochyboval, že na to maďarský ministr přistoupí. Celkové směrnice zpracoval ministerstvo zahraničí do memoranda o deseti bodech, které se staly podkladem rozhovorů. Soustředily se do dvou problémů: jednak na reparace a restituce, jednak na výměnu obyvatel a odsun Maďarů. Československý návrh počítal s tím, že ti Maďaři, kteří nebudou vyměněni, budou podléhat transferu a tím zbylým, kteří obdrží československé občanství, budou poskytnuta všechna občanská práva, žádná menšinová /86/. Novým momentem, který tisk vysvětloval jako "československou odměnu" za maďarskou ochotu k jednání, bylo odlišné hodnocení občanů maďarské národnosti, které se lišilo od hodnocení občanů maďarské národnosti, že se jako hlavní způsob likvidace menšiny uplatňuje výměna obyvatel, nikoliv jen odsun a že majetek občanů maďarské národnosti nebude tak dalekosáhle postižen jako majetek Němců /87/.

Rozhovory o prvních třech bodech československého memoranda proběhly bez obtíží. Týkaly se víceméně technické stránky výměny obyvatel. Na čtvrtém bodu však úplně ztroskotaly. Obsáhal návrh na úplný odsun maďarských obyvatel, hlavně těch, na které se vztahoval dekret o zrušení státního občanství. Maďarský ministr vysvětlil stanovisko své vlády k projednávané věci: souhlas s reciproční výměnou občanů maďarské národnosti za Slováky z Maďarska, kteří se dobrovolně přihlásí za podmínky, že pražská vláda zruší všechna zákonná opatření proti Maďarům. Pokud šlo o odsun občanů, kteří nebudou vyměněni, ministr sdělil, že buď zůstanou v Československu a dostanou menšinové právo nebo budou odezdáni Maďarsku i s územím. Postoj své vlády v této věci dále rozváděl: "To řešení, které my zastupujeme, obsahuje bezpochyby reálnou vizii hranic. O tom nelze pochybovat. My po jedině možném řešení, jakým je výměna obyvatel, jiný způsob si neumíme představit, který by vyhovoval duchu doby a pojetí demokracie" /88/.

To bylo 4. prosince 1945. Ještě týž den Clementis informoval vládu. Ve svém referátu uvedl: "Maďaři přitom zcela nesměle polemali, že by neměli nic proti tomu převzít obyvatelstvo, kdybychom jim k tomu dali také příslušnou půdu." Tato poznámka, jak nazval maďarský námět, byla okamžitě odmítnuta. Na základě dosavadního průběhu jednání doporučoval už určit přesný počet

k odsunu těch Maďarů, kteří na Slovensku zůstanou po výměně obyvatel. Thumocíl prezidentův názor, který byl rovněž pro výměnu počtu pro odsun a navrhoval kvótu 400 tisíc. "to by znamenalo, že by u nás zůstalo asi sto tisíc Maďarů a s těmi bychom si věděli rady," reprodukoval Clementis Benešův názor. Lichnerovi dostával odsun tři set tisíc, zbytek Maďarů by se pak "poměrně snadno asimiloval", neboť "jsou živlem, který se celkem hodí pro asimilaci". Stejně i další členové vlády byli přesvědčeni, že u Maďarů, nebude-li jich příliš mnoho, se asimilace "poměrně snadno podaří" /89/. Vláda souhlasila s Clementisovým návrhem a uložila mu pokračovat v jednáních "ve smyslu dnešní diskuse".

Druhý den předložila každá delegace v podstatě nezměněné návrhy na dohodu o výměně. Účastníci se neshodli. Kdyby podle Clementise Praha přijala princip výměny podle Budapešti, znamenalo by to buď revizi hranic nebo zajištění národních práv Maďarů na Slovensku. Ani jedna varianta nebyla pro ni přijatelná. Delegace se sešly ještě 6. prosince. Za Československo byli přítomni též slovenští místopředsedové vlády Široký a Ursíny. Československá strana oznámila ochotu zastavit po přijetí dohody o výměně opatření proti občanům maďarské národnosti za předpokladu loyálního plnění dohody maďarskou vládou. Gyongyosi však požadoval víc než zastavení přesunu Maďarů do Čech; chtěl, aby obdrželi československé státní občanství. Clementis reagoval na tento projev žádostí o přerušení rozhovorů a maďarský ministr konstatoval, že přímá jednání nevedla dosud k výsledkům. Rozhovory skončily neúspěchem /90/.

Po rozhovorech se rozpory mezi oběma státy opět silně zostřily. V maďarském tisku se rozpoutala kampaň obviňující Prahu z nedemokratičnosti; československý tisk tvrdil, že Budapešť oživuje revizionismus /91/. Maďarský tisk a rozhlas odmítaly odsun i výměnu obyvatel jako akt nedemokratický a obviňovaly pražskou vládu z perzekuce maďarské menšiny. Československý tisk označoval požadavek Budapešti, aby měli občané maďarské národnosti stejná práva jako Češi a Slováci, za trefalost a věc nepřijatelnou. A obviňoval maďarský režim, že se "ztotožňuje s expanzivní politikou Hortlýchova imperialismu" /92/.

Do této kampaně zapadl také útok československého tisku proti formulacím maďarského nařízení o odsunu Němců. Maďarská

vláda v něm vyjádřila, že transfer provádí nikoliv z vlastní vůle, ale pouze na základě rozhodnutí Postupimské konference. A politické a veřejné osobnosti odsun odsoudily. V Československu nespatřovali v maďarském postoji odpor k principu odsunu, ale to, že "Maďarsko v neodůvodněném strachu před slovanským světem dává přednost budoucímu Německu a hledá si už nyní zabezpečit jeho vědeckost" /93/.

Tisková válka v Československu sledovala jeden cíl: přesvědčit západní mocnosti o nutnosti odsunu. A kampaň maďarská měla upozornit na osud menšiny v Československu a získat světové veřejné mínění, hlavně velmocí, pro své náměty. V útocích na maďarskou vládu se Praha shodovala s jugoslávským tiskem, který po maďarských volbách také varoval před tzv. maďarským revizionismem, jehož oživení připisoval na vrub vítězství maorolnické strany.

Po téměř dvouměsíční tiskové a propagandistické válce se rozhovory opět obnovily. Iniciativa přišla od maďarského ministra zahraničí /94/. Neznáme příčiny náhlého zájmu Budapešti o obnovu jednání. Víme, že "to bylo přáním sovětské vlády", aby se uzavřela dohoda o výměně obyvatel a v tomto směru vyvíjel tlak Vorosilov na maďarskou vládu. Působila i změna dosavadního stanoviska Jugoslávie, jež velmi zkomplikovala mezinárodní situaci Maďarska, neboť teď mělo se všemi sousedy, s výjimkou Rakouska, hraniční spory či spory o menšiny. Clementis informoval vládu, "že maršál Tito sdělil své zkušenosti s Maďary. Podle těchto zkušeností bude trvat jejich vystěhovávání a uplatní také teritoriální požadavky" /95/.

Vláda 11. ledna 1946 souhlasila s obnovou jednání a domnívala se, že Budapešť svou ochotou "zásadně přistupuje na koncepci, kterou československá delegace písemně formulovala o problematice výměny a odsunu" /96/. Za čtyři dny schválila Clementisův návrh otázek, které se měly stát předmětem jeho příštích rozhovorů s maďarským kolegou. Soustředila se na výměnu a odsun. Kromě toho požadovala i malé korektury hranic ve svůj prospěch a přijala princip tzv. reslovakizace části občanů maďarské národnosti. Odhlasovala zásadu, že těm, kteří budou vyměněni nebo odsunuti poskytně úlevy z konfiskace majetku, jehož povolenou část si budou moci vzít s sebou. V souvislosti s určením kvoty občanů, kteří by se po výměně měli odsunout, Clementis vykalkuloval,

že po odpočtu Maďarů vyměněných a těch, kteří by v rámci reslovakizace vyměnili svou národnost, zůstalo by ještě kolem tří set tisíc Maďarů. Utvrzoval vládu, že "je důvodná naděje, že se těchto 300 tisíc, kteří by zbyli, zbavíme odsunem. Zdá se, že Maďarsko samo s odsunem a výměnou počítá." Clementisův optimismus, který se přenesl i na ostatní ministry, vycházel z maďarského zájmu na jednání a z toho, že "přistoupilo zásadně na podmínky naší delegace" /97/.

Československo-maďarské rozhovory probíhaly od 5. do 10. února 1946 a skončily dohodou o výměně obyvatel. Byla podepsána na 27. února a ratifikována 10. května. Dohoda se omezovala jen na výměnu obyvatel. O celkovém řešení problému maďarské menšiny, jak požadovala československá delegace, ministr Gyongyosi odmítl jednat. Clementisův optimismus se nepotvrdil.

Československá politika a tisk přijaly dohodu jako své první vítězství a jako významný krok svého plánu na likvidaci menšiny. Vyjadřovaly naději, že dojde též k dohodě o odsunu a zdůrazňovaly své rozhodnutí vyřešit problém maďarské menšiny stůj do stůj /98/. Maďarská politika a tisk neprojevovaly nadšení s dohodou, hodnotily ji jako vynucený akt. Princip výměny považovaly za nedemokratický a o československém požadavku nechtěly ani slyšet. Ministr zahraničí hned po podpisu dohody prohlásil, že touto cestou není maďarský problém v ČSR vyřešen, neboť jde o reciproční výměnu, přičemž rozdíl v počtu Maďarů v Československu a Slováků v Maďarsku činí půl milionu /99/.

Krátce po podpisu dohody začala pracovat československá předstílovací komise v Budapešti. Působila mezi Slováký a získávala je pro návrat do své původní vlasti. Nesetkávala se s předpokládaným zájmem o výměnu. Musela vynakládat mnoho úsilí, než shromáždila 90 390 přihlášek /100/. Narážela na propagandu maďarských úřadů a politických stran, které zrazovaly Slováký od výměny /101/. Výsledek byl pro československá místa velikým zklamáním. V Praze spatřovali příčinu nezájmu Slováků o výměnu v odporu maďarské vlády a nižších složek moci, které vykonávají nátlak na Slováký, přihlášené k výměně. Tisku znovu zaútočili na maďarskou vládu a obvinil ji, že porušují dohodu a brzdí výměnu. Ve stejném duchu vystoupil také Masaryk a Clementis na tiskové konferenci /102/, jakož i vyslanec Juraj Slávik v USA /103/. V tisku

i projevech politiků zněly velmi ostré tóny proti Budapešti, připomínalo se jí, aby se chovala jako vláda poraženého státu, hovořilo se o maďarské zpučnosti a o zneužití dobré vůle Československa.

Maďarská strana nemlčela. Odpověděla tiskovou kampaní proti Československu. Její ministr prohlásil dohodu o výměně, kterou podepsal, za neřádnou a nedemokratickou. Vláda podala protestní notu v Praze a třem velmocem, v níž si stěžovala na porušování dohody Československem /104/. Obdržela odpověď, že jde o záležitosti mezistátní a menšinou a byla odkázána na jednání s Prahou. Poslanci dohodu před její ratifikací ostře kritizovali, nakonec ji však schválili. Kroky maďarské politiky nasvědčovaly tomu, že na dohodu přistoupila pouze pod tlakem mezinárodních okolností a nikoliv z vlastního přesvědčení o její správnosti. V té době totiž neprobíhala protimaďarská kampaně jen v Československu, zesílila i v Jugoslávii a v Rumunsku.

Výměna obyvatel, která z hlediska Slováků byla dobrovolná a z hlediska Maďarů vynucená, začala až v dubnu 1947, jedenáctého přišly oběma směry vagóny se Slováký a Maďary. Ale už předtím se do Československa vrátilo kolem 18 tisíc nemajetných Slováků z Maďarska. V oboustranné výměně jich přišlo 59 774, dohromady 73 273. Ostatní, tj. kolem dvanácti tisíc, kteří se původně přihlásili k výměně, si to rozmysleli /105/.

Výsledek byl hubený. Podle propočtů vlády a odborných komisí by v Československu zůstala při předpokládaných stopadesáti tisících poslovenštěných Maďarů dvoustatisícová menšina. I té se vláda chtěla zbavit. Stále věřila v její odsun, i když naděje od února 1946 opět poklesla. Prudce ovšem stoupla po Ripkově návštěvě Moskvy koncem března. Vláda ho pověřila, aby zjistil sovětské stanovisko v maďarské záležitosti, zejména pokud šlo o odsun. Ripka hovořil s Vyšinským, Molotovem a Stainem a ve své zprávě uvedl: "Ministr mu vyložil /Stalinovi, pozn. aut./, že nám jde o vysídlení 150-200 tisíc Maďarů vedle těch, kteří budou vyměněni. Stalin se ministra dotazoval, proč jsme vlastně dělali dohodu s Maďary /dohoda z 27.2. 1946, pozn. aut./. Ministr mu vysvětlil, že to bylo přece přáním sovětské vlády a že jsme chtěli dokázat svou dobrou vůli. Stalin na to poznamenal, že se snad mělo počkat... Stalin konečně řekl, že musíme být připraveni na další boj v této věci. Ministr viděl, že nechce okamžitě zaujmout stanovisko, ale Stalin sám

se zmínil, že se v den před ministrovou návštěvou zeptal maďarské delegace, která byla v Moskvě, proč si od nás neberou Maďary, když přece provádějí agrární reformu. Delegace všemožně vysvětlovala, že to nejde a Stalin jí na to řekl, že se pak musí počítat s tím, že všichni Maďaři u nás budou denacionalizováni. Ministr si nebyl jist, zda Stalin to jen tak řekl nebo zda je to skutečně jeho přesvědčení a proto se ho na to výslovně zeptal. Stalin mu odpověděl, že menšíny ve střední Evropě musí být zlikvidovány, že byly zdrojem věchného neklidu a pátou kolonou. Generalissimus chtěl vědět, zda podle ministrova názoru Maďaři pomýšlejí na odvetu. Když ministr prohlásil, že je o tom přesvědčen a že to platí pro všechny Maďaře bez rozdílu politické příslušnosti, dal mu Stalin plně za pravdu... Celkem je tedy situace pro nás příznivá, ale ministr má dojem, že se Sověty jen zatím nechytějí angažovat. Tento dojem ovšem může být mylný". Ripka se Stalinovi rovněž zmiňoval o tvrzení maďarské vlády, že je u nich pouze 50 tisíc Slováků. Stalin "toto tvrzení maďarské vlády označil jako známé praktiky Avarů. Výslovně řekl, že agrární reforma poněkud pomůže a situaci zlepší, ale generalissimus nám radil k největší opatrnosti vůči Maďarům. Opakoval toto varování dokonce dvakrát". V rozhovoru s Vysinským nabyl dojmu, že Sověty jsou nakloněny tomu, aby otázky výměny a odsunu řešila mírová konference /106/.

V důsledku protimaďarského postoje Moskvy a hlavně Stalino- vých slov stoupily naděje pražské vlády. Věřila, že zápas o odsun ně- rové konferenci ministrů zahraničí. Počítala s podporou Sovětů, kteří byli zklamání výsledky listopadových voleb v Maďarsku a pojali k němu nevěru. Optimismus československých politiků se rozšířil i po Gottwaldově návštěvě Moskvy v červenci 1946. Po návratu na veřejném projevu potvrdil, že "nás návrh na řešení otázky Maďarů se střetl s plným pochopením a souhlasem generalissima Stalina a ministra Molotova a sovětská vláda plně pochopila a schválila naše požadavky". A na ÚV KSČ ujišťoval příslbenou sovětskou pomocí při vystěhování Maďarů /107/.

Československo i Maďarsko se na mírovou konferenci důkladně připravovaly. Součástí příprav byla už zmíněná tisková a propagan- distická válka. Maďarská vláda podnikla rozsáhlou diplomatickou ofenzívu s cílem získat světovou veřejnost, zejména velmocí, pro

prosazení svých zájmů na konferenci. Její delegace navštívila poli- tiky Velké Británie, Francie a USA /108/. Předseda vlády před od- jezdem do těchto zemí prohlásil, že v případě československého úsilí o výstavbu národního státu "bude Maďarsko nuceno předložit územní požadavky" /109/.

Do kampaně se aktivně zapojili maďarští komunisté. Od pod- zimu 1945 několikrát intervenovali u svých československých sou- druhů, kritizovali je za jejich nemarxistickou národnostní poli- tiku a žádali, aby od ní upustili. Husák, který se některých rozhovo- rů zúčastnil, o nich později uvedl: "Farkas /Čien vedení maďar- ských komunistů/ byl po osvobození několikrát v Bratislavě, na- léhal, abychom s maďarskou otázkou u nás nic nedělali, že je to nemarxistické a že to škodí straně v Maďarsku. Podobně na mne na- léhal i Rákosi v roce 1946 v Budapešti" /110/. Před mírovou konfe- rencí vedoucí maďarští komunisté znovu kritizovali postoj česko- slovenských soudruhů. Využili negjaté situace, která po parlament- ních volbách v květnu 1946 vznikla mezi českými politickými stranami a demokratickou stranou Slovenska, a koncepovali zá- ležitost menšíny jako věc Maďarů a Slováků, kteří patřili do tábora Hitlerových spojenců. Dále argumentovali tím, že "proti odsunu bu- dou západní velmocí, čímž maďarská reakce získá argumenty pro- ti SSSR a maďarské demokracii" /111/. Na československé komu- nisty však kritika nezapůsobila. I nadále zdůstávali předními bojovní- ky za odsun a za jeho prosazení do mírové smlouvy s Maďarskem.

Pražská vláda předložila už v květnu 1946 své požadavky Radě ministrů zahraničí čtyř velmocí a usilovala o jejich zakotvení v mí- rové smlouvě. Kromě malé hraniční úpravy a anulování vídeňské arbitráže, kterou v roce 1939 připadly jižní oblasti Maďarska Slo- vensku, prosazovala odsun větší části občanů maďarské národnosti. Oprávněnost odsunu obyvatel opírala o tvrzení, že menšíny byly a jsou zdrojem nebezpečí míru a klidu ve střední Evropě. Požadav- ky pro mírovou smlouvu s Maďarskem formulovala krátce po Ripko- vých rozhovorech se Stalinem, tedy v době, kdy převažoval opti- mismus. Situace se však změnila velice rychle.

Když 12. července 1946 pražská vláda naposled jednala o pří- pravě mírové konference, představitelé ministerstva zahraničí na základě zjištěných stanovisek velmocí doporučovali uvažovat o tom, zda by požadavek odsunu neměl být vypuštěn. Clementis uváděl, že

podle poslední zprávy z Paříže, kde se konference konala, "nejsou naše vyhlídky dobré". Položil otázku, zda za této situace se má přijít s požadavkem odsunu a "vydat jej nebezpečí, že bude zamítnut". V další diskusi poukazoval, že s odsunem souhlasí Sovětský svaz a Francie, Velká Británie chce věc znovu uvážit a USA jsou proti němu. Stejně pochybnosti vyjádřil i Masaryk, který dával na uvážení situaci, jaká by vznikla, kdyby velmocí návrh zamítly. Majer zastával názor, aby se požadavek odsunu uplatnil a delegace na mírové konferenci měla disponovat právem upustit od něho, kdyby hrozilo jeho zamítnutí. Hála připomínal stížnosti určitých kruhů v různých západních státech na odsun Maďarů a také se klonil ke stažení požadavku. Ripka se dotazoval, co "bychom získali, když požadavek nepředložíme?" A na Clementisovo vysvětlení, "že bychom pak měli další možnost nátlaku na Maďary", opakoval, "že možnosti hospodářského, politického, dopravního a jiného nátlaku budeme mít vždy". Kopecký a Gottwald byli "pro energičtější stanovisko ve věci maďarské menšiny". První argumentoval projevem amerického prezidenta Trumana, který hovořil o likvidaci menšinového systému v Evropě a plně souhlasil s nutností "hledat řešení, které znamená likvidaci menšin". Pokud šlo o poměr k Maďarsku, spatřoval jako jedinou možnost pro jeho klidné soužití s Československem "odchod maďarské menšiny a až se Budapešť spokojí s tím, že bude žít klidně a bez útočných úmyslů ve slovanském okolí". Gottwald zdůrazňoval: "Musíme trvat na tom, že nejde o naše státní příslušníky; i potom, kdyby nepřišel odsun do mírové smlouvy, bude našim úkolem, abychom ve styku s Maďary nadále trvali na odsunu a používali k jeho prosazení všech prostředků, které budeme mít k dispozici". Ripka vřele souhlasil s Kopeckého názorem na likvidaci menšin, ale nebyl přesvědčen, že takové stanovisko mají všechny velmocí. Poukazoval, "na nedávny projev sovětského zástupce v komisi Spojených národů, kde dokonce přišel s požadavkem minoritních práv". Vláda se nakonec rozhodla předložit požadavek odsunu menšiny konferenci o mírové smlouvě s Maďarskem /112/.

Také budapeštská vláda odevzdala mírové konferenci své požadavky. Opustila dřívější náměty o přijetí maďarské menšiny i s podmínou, protože takový nárok byl naprosto nereálný a žádala zakotvit ve smlouvě povinnost Československa a Rumunska zajistit všechna

občanská a menšinová práva občanům maďarské národnosti /113/. Rozhodně odmítla československý požadavek odsunu.

V srpnu 1946 jednala pařížská konference o mírových smlouvách se zeměmi, které se po boku Německa účastnily války, tedy i s Maďarskem. V záležitosti československého požadavku odsunu maďarské menšiny byly velmi brzy vyhraněny dvě fronty příznivců a odpůrců. Masaryk a Clementis navštívili ministry zahraničí čtyř velmocí a snažili se získat jejich souhlas s odsunem. Americký a britský ministr byli rozhodně proti /114/. Za této situace československá delegace změnila se souhlasem vlády původní formulaci svého návrhu. Masaryk sděloval vládě, že změny "jsou odůvodněné jednak situací, která se vyvinula na konferenci, jednak postojem velmocí, jmenovitě SSSR k mírové smlouvě s Maďarskem" /115/. Místo požadavku, aby Maďarsku bylo uloženo uzavřít dohodu s Československem o odsunu dvou set tisíc občanů maďarské národnosti, Masaryk navrhol, aby se o osudu této menšiny nejdříve dohodly obě vlády a teprve v případě nezdaru mělo Československo právo obrátit se na konferenci čtyř ministrů o pomoc /116/.

V zasedací síni a na setkáních se zástupci fisku probíhala válka mezi představiteli československé a maďarské delegace. Posilovala prvky nepřátelství mezi oběma státy a oddalovala možnost dohody /117/. Mírová smlouva s Maďarskem nakonec obsahovala možnost dohody, že Budapešť vstoupí v jednání s Prahou za účelem rozřešení záležitosti maďarské menšiny. V případě, že se nedosáhne dohody během šesti měsíců, bude Československo mít právo obrátit se k Radě ministrů zahraničí /118/.

Masaryk ještě před závěrem konference sdělil jejím účastníkům své osobní zklamání i zklamání celé delegace s výsledky jednání. Měl na mysli neúspěch s odsunem Maďarů /119/. Vyjádřil stanovisko, které korespondovalo s názorem vlády, že Československo nepřijme žádný menšinový statut a "děti občanů maďarské národnosti, kteří zůstanou v ČSR, budou muset navštěvovat slovenské školy" /120/. Později ministři včetně Masaryka posuzovali výsledky konference příznivěji. Oceňovali prosazení územních nároků vůči Maďarsku a ve věci odsunu kladně hodnotili rozhodnutí, že Budapešť musí jednat a že Československu zůstalo právo obrátit se k velmocem /121/. Na stránkách českého a slovenského tisku se objevily názory zcela opačné. Považovaly výsledek konference je jednoznačně

za československý neúspěch a porážku. Vycházely z toho, že odsun Maďarů byl pohřben a že tím byla silně posílena vládní politika, sledující výstavbu národního státu. V této souvislosti varovaly před troufalostí Budapešti, která začala požadovat menšinová práva pro občany maďarské národnosti. Tisk si rovněž stěžoval na jednání velmocí, které si v československo-maďarském sporu vyřizují své neshody a to na zádech malého národa /122/. Ve skutečnosti mírová konference téměř pohřbila naději na realizaci československého požadavku odsunu.

Maďarská vláda byla právě v tomto bodě s výsledkem konference spokojena a také reagovala omezením příprav k provedení už uzavřené dohody o výměně obyvatel /123/. Vyslovovala vděčnost postojům jugoslávské delegace na mírové konferenci, v jejímž průběhu velmi dobře působila právě podepsaná dohoda o dobrovolném odsunu 40 tisíc Maďarů z Jugoslávie. Ta rovněž prohlásila, že ostatním občanům maďarské národnosti poskytne národnostní práva. Maďarské vládě se podařilo zlepšit pozici mezi svými sousedy, neboť protřhla dřívější izolaci. Jugoslávie hned po uzavření dohody o odsunu navázala diplomatické styky s Budapeští. V Rumunsku obdrželi maďarští občané pasivní i aktivní volební právo a měli dvacetosm poslanců v parlamentě. Oba státy usouply od hromadného stěhování občanů maďarské národnosti. Československý tisk odsuzoval počínání Jugoslávie jako klín, vražený do slovanské politiky /124/.

Změna jugoslávské politiky vůči Maďarsku v porovnání s jejím postojem na začátku roku 1946 byla zřetelná. Neznáme příčiny této změny. Není vyloučeno, že šlo o motivy převážně vnitropolitického charakteru a o snahu upravit své vztahy k sousedovi. "Maďarská politika" Jugoslávie mohla být rovněž součástí její zahraničně-politické aktivity, kterou v té době vyvíjela mezi malými státy sovětské sféry vlivu. Jejím cílem bylo jejich pevnější připoutání ke sféře a také snaha zformovat středoevropskou a jihoevropskou federaci, jak se o ní začalo mluvit v komunistických kruzích Jugoslávie, Bulharska, Maďarska.

Přestože sovětská delegace se na mírové konferenci postavila za československý požadavek odsunu, přece si Moskva už během a hlavně po neúspěchu na konferenci přála, aby se tento sporný bod mezi státy ve sféře jejího vlivu nějakým způsobem urovnal. Pozorovala, že Maďarsko podporuje Velká Británie a USA, což mělo příznivý ohlas

mezi maďarským obyvatelstvem a naopak její postoj působil negativně. Není náhodné, že se v průběhu konference v Praze a Budapešti ozvaly hlasy vedoucích komunistů s kritickými tóny k požadavkům vlády, ve kterých seděli. Šlo o odraz sovětské snahy sjednotit sféru svého vlivu pro nadcházející řešení německé otázky.

1. zařítil hovořil Josef Révay, přední funkcionář maďarských komunistů o nutnosti, aby se jeho země v zájmu míru a demokracie pevným přátelstvím spojila se sousedními státy a konstatoval, že žádná velmoc se nepostaví za územní požadavky Maďarska /125/. Rovněž v září na schůzi ÚV KSČ hovořil Gottwald o existenci rozporů mezi Maďarskem a Československem. Zdůrazňoval potřebu rozporů odstranit, aby se dosáhlo jednotného postupu ve věci Německa. Upozorňoval, že to bude proces velmi složitý, neboť se mezi oběma státy nahromadilo mnoho sporných bodů. Svůj výklad uzavíral: "...my se svými požadavky transferu jsme věci nepomohli, zejména na Pařížské konferenci, kde Maďary nakonec podporovali ze západu a i naši soudruzi /maďarští, poz. aut./ byli proti nám" /126/.

Jestliže se porovná Gottwaldovo stanovisko ve vládě 12. července 1946 s jeho projevem ze září a také Révayův článěk z 15. července 1945 s jeho projevem 1. září, lze oprávněně soudit o zásahu třetího - Moskvy. Pro toto tvrzení svědčí i argumentace v obou zářijových projevech: odstranit rozpor a zformovat jednotu států sovětské sféry vlivu. Projevy byly proneseny, ale v politickém postupu ani jedné komunistické strany se neodrazily. Příčina tkvěla ve vnitropolitických poměrech, neboť jak v Československu, tak v Maďarsku vztah k odsunu patřil ke zdrojům rozšiřování vlivu a také moci každé politické strany.

Reslovakizace a vnitřní kolonizace

Výsledek mírové konference znovu potvrdil, že Československo neprosadí svou koncepci řešení maďarského problému. Pro odsun obyvatel by nezískalo souhlas západních velmocí. Cesta řešení na mezinárodním fóru byla uzavřena. Tím se rovněž velmi zužovala

možnost bilaterální dohody s Maďarskem, které na řešení zájem nemělo a využívalo každé příležitosti, aby upozornilo světovou veřejnost na nedemokratický postup Československa vůči maďarské menšině. Nejen to, oddalovalo a brzdilo realizaci dohody o výměně obyvatel z 27. února 1946. Z Budapešti do Prahy a také v opačném směru běhaly protestní noty o porušování dohody a i v tisku obou států se množily vzájemné útoky a výtky /127/. V březnu 1947 opustila maďarská delegace v čele s ministrem zahraničí pražská jednání o konkrétních modalitách dohody o výměně /128/. Také obnovená jednání v Bratislavě, ukončená v dubnu dohodou, měla dramatický průběh /129/.

Pražská vláda se sice nevzdávala požadavku odsunu už jen 150 tisíc Maďarů, ale počala se orientovat na vnitrostátní řešení, které nevyžadovalo souhlasu velmocí ani dohody s Budapeští. Ve své nacionální posedlosti a s utkvělou představou o nutnosti likvidovat maďarskou menšinu jako předpoklad politické stability republiky i střední Evropy uplatnila dva způsoby odstranění menšin "vlastními silami": reslovakizaci a vnitřní kolonizaci.

Myšlenka reslovakizace se zrodila z tvrzení, že většina občanů maďarské národnosti pochází ze slovenských rodin a v minulosti byla násilně pomadarsčena. Měla tedy získat právo návratu ke své původní národnosti. Reslovakizace jako způsob odstranění maďarské menšiny dostala konkrétní podobu už v červnu 1946. Vláda k tomu vydala nařízení a 17. června pověnenectvo vnitřně vypracovat vyhlášku /130/. Ministerstvo vnitřně mělo urychleně vypracovat zvláštní směrnice o československém státním občanství osob maďarské národnosti, které prokáží, že jsou podle některého ze svých předků českého nebo slovenského původu nebo že v domácnosti hovoří slovensky nebo česky. Ministr vnitřně Nosek otálel s vydáním směrnice a prosazoval, "aby otázka státního občanství Maďarů, které se nepodaří odsunout, byla řešena co nejpozději". Svůj návrh zdůvodňoval tím, že "úlev, poskytnutých Maďarům, by se mohlo zneužít pro osoby německé národnosti". Vláda rozhodla právní normu připravit a to v tom smyslu, že za osoby maďarské a německé národnosti nebudou považovány ty, které se v roce 1930 při sčítání lidu hlásily k české či slovenské národnosti a dále ty, které se k této národnosti hlásí a jsou dokazatelně slovenského či českého původu /131/. Ministerstvo vnitřně však přesto nespěchalo a vláda

schválila směrnice k provádění reslovakizace až v březnu roku 1947.

Mezitím se vláda reslovakizaci zabývala, když byly známy přesnější údaje o podaných žádostech. Nosek v srpnu 1946, v době mezinárodní konference o mírové smlouvě s Maďarskem, uváděl číslo 370 tisíc osob, které o reslovakizaci požádaly. Navrhoval kladné vyřízení u 150 tisíc. Počet podmiňoval množstvím Maďarů, které určí mírová konference k odsunu. Podle ministřova návrhu "zůstala by rezerva pro odsun podle mírové smlouvy 220 tisíc osob". Během schůze obdržela vláda sdělení vládní delegace na pařížské konferenci, že přednese požadavek odsunu 150 tisíc Maďarů. Kvota pro reslovakizaci se tedy zvýšila na 220 tisíc /132/.

Ve skutečnosti si žádost podalo 410,8 tisíc občanů maďarské národnosti, tedy téměř čtyři pětiny. Příčina tak velkého zájmu spočívala hlavně ve strachu z odsunu, neboť "reslovakizovaných" se netýkaly ani výměny ani případný transfer obyvatel. U více než 84 tisíc byly hned žádosti odmítnuty, neodpovídaly předpisům. Ostatní přihlášky prověřovala Ústřední reslovakizační komise a uznala v roce 1947 přes 200 tisíc žádostí za oprávněné. Když zmizela všechny naděje na odsun 150 tisíc Maďarů, zvýšil se v roce 1948 počet reslovakizovaných o dalších 144 tisíc /133/.

Reslovakizace vyvolávala nesnáze mezinárodní i vnitropolitické. Ozvaly se maďarský tisk a rozhlas, velmi ostře ji odsoudily jako formu nátlaku a asimilace /134/. Většina československých politiků včetně ministrů věděla, že u převážné části těch, jejichž žádostem bylo vyhověno, ve skutečnosti nejde o Slováky. Také je za "pravé Slováky" nepovažovali, zařadili je do zvláštní skupiny "reslovakizovaní" a spatřovali v nich stále pochybný a ne zcela spolehlivý element /135/. Zejména neradi viděli, že zůstane celistvé území s převahou reslovakizovaných. V tisku se objevily stížnosti na to, že "reslovakisté" hovoří jen maďarsky a nechťejí se slovensky vůbec učit /136/. Vznikaly oběže i sociálního a politického charakteru; mnozí přesídlelci, kteří přišli na jih Slovenska, nemohli získat hospodářství Maďarů, kteří se mezitím změnili v reslovakizované a nevztahovaly se na ně předpisy o konfiskaci majetku nepřátel. Veřejnost poukazovala na to, že "takové případy zavimují těžké rozkaly předsídlelců s reslovakisty" /137/. Reslovakizovaní tedy nezískali důvěru většiny slovenských spoluobčanů ani úřadů.

Podstatou reslovakizace z hlediska obyvatel maďarské národnosti

bylo, že se museli vzdát alespoň formálně své národnosti, aby se zachránili před odsunem, ztrátou majetku a získali alespoň část občanských práv. O tom, že jednali pod tlakem události a poměrů, svědčí mimo jiné počet občanů hlásících se v pozdějších letech k maďarské národnosti. K 1. 1. 1948 jich bylo ještě 276 978, příští rok už jen 190 tisíc, za rok opět 354 tisíc a za deset let 518 tisíc /138/.

Vnitřní kolonizaci se označovalo přemístění, většinou nucené, obyvatel maďarské národnosti z jižního Slovenska do českého pohraničí. Problém byla ve dvou etapách a politickým cílem zejména druhé etapy bylo převést část maďarské menšiny od hranic s Maďarskem a rozdrobit její dosavadní územní kompaktnost. Kolonizace měla také sociální motivy: na hospodářství těch, co museli odejít, čekali rolníci z východního Slovenska.

První zmínku o vnitřní kolonizaci zaregistroval Clementis při rozhovoru s Vorosiľovem v září 1945, když na Zorninův podnět s ním projednával možnost odsunu Maďarů. Clementis vláde sdělil, že Vorosiľov se podíval, "...proč z maďarské otázky neděláme otázku vnitropolitickou? Jako bližší vysvětlení dodal, že na mezinárodním fóru nemůžeme počítat s jinou podporou než Sovětů, ale když vyhazujeme tři milióny sudetských Němců, mohli bychom snad usídlit na příslušné území tři sta tisíc Maďarů" /139/. Nelze tvrdit, že opatření, která následovala v časovém sledu a vytvářela právní předpoklad kolonizace, vycházela pouze z Vorosiľova podnětu. Českoslovenští politikové sami uvažovali o zavedení pracovní povinnosti osob, které pozbyly dekretem prezidenta 33/45 státní občanství. V říjnu hovořil ministr Ďuriš o tom, že se měla půda rolníků maďarské národnosti "vyvlastnit, konfiskovat bez ohledu na to, zda je dáme ven nebo nikoliv a nebo či je dáme do pracovních táborů. Je velká potřeba pracovních sil v českých zemích. Dát je do práce do Čech" /140/. Dekret prezidenta 71/45 určoval pracovní povinnost osob, zbavených státního občanství. A již čtrnáct dní předtím vydal slovenský Osdílovací úřad směrnice k odsunu zmíněných osob do českých zemí.

První etapa vnitřní kolonizace probíhala od 25. října do 4. prosince 1945. Prováděla ji převážně bezpečnost a narazila na tvrdý odpor některých postižených Maďarů. Mnozí se vzpírali, utíkali, skrývali se, bezpečnost musela často provádět akce v noci, tajně občany odvážela, do konce došlo k několika případům použití zbraní proti

odporujícím. Potom přišlo nařízení slovenských orgánů, podle kterého museli být Maďaři přesídlováni i s rodinami, nikoli pouze muži a jejich hospodářství se měla okamžitě přidělovat Slováckům – kolonistům. Způsob, jakým se vystěhovávání občanů maďarské národnosti provádělo, kritizovali i místní funkcionáři obou slovenských politických stran. Poukazovali na to, že jsou postiženi prostí občané a "ve velké většině Maďaři dokazatelně vždy demokratického smýšlení". A na zvlášť silný odpor akce narazila u všech politických stran v Maďarsku, které volaly evropskou demokratickou veřejnost o pomoc /141/.

Druhá fáze trvala od července 1946 do února 1947 a byla hlavním údobím vnitřní kolonizace. Čitelná potřeba pracovních sil po odchodu Němců z českého pohraničí oživila původní Vorosiľovu myšlenku o vnitřní kolonizaci. Ministr zemědělství Ďuriš doporučil získat pracovníky ze Slovenska, hlavně Maďary, ale i Slováky "pro zemědělství v pohraničí" /142/. Za necelý týden už vláda schvalovala dohodu příslušného ministerstva s pověřenectvem, "podle níž bude proveden nábor maďarských pracovních sil z jižního Slovenska, určených k reslovakizaci na zemědělské práce v českých zemích. Dohoda předpokládá nejen přechodné zaměstnání těchto sil v českých zemích, nýbrž jejich trvalé umístění". Nábor měly provádět náborové komise. Fierlinger se dotazoval, "zda akce bude provedena na dobrovolném podkladě nebo zda půjde o donucení". Obrátil odpověď, že jde o dobrovolný akt. Také Clementis se přimlouval za nábor, spatřoval v něm jednu z cest k rozřešení maďarského problému na Slovensku. Vyslovil však obavu, aby se nepopakoval případ z Ústí n. L., kde maďarské obyvatele dali do kárňých táborů. Také Ursíny byl pro navrhovanou akci /143/.

V náboru pracovních sil z řad občanů maďarské národnosti do českého pohraničí od počátku převažovaly donucovací metody. Náborové komise verbovaly rolníky jako za starých časů. Většinou je vybíraly za asistence bezpečnosti nebo jen jejími orgány, vyháněly je z obcí a odvážely do Čech. Komise prozkoumávaly fyzickou zdatnost osob, určených ke kolonizaci, oceňovaly jejich tělesnou kondici apod. Ušetření nebyli ani občané, kteří se přihlásili k reslovakizaci a antifasisté. Byl to obraz lidského ponižení. Potom následovalo další. Převážně v "dobytyých vagonech" je proti jejich vůli úřady transportovaly do nového bydliště. Konfisko-

valy jim majetek a na jejich hospodářství přicházeli slovenští rolníci nebo reemigranti. Oba dva — Maďar i Slovák — se ocitli v novém prostředí, obvykle k nim nepřátelském. Akci řídila ministerstva, vedená komunisty Nejedlým a Ďurišem a pověřeníctvo, spravované komunistou Josefem Šoltéšem. Skončila hubeným výsledkem, doprovázena hroznou nespokojeností, vystupňovaním nacionalistických štvanic a nepřátelství.

Již v srpnu 1946 Nejedlý vládě oznamoval, že "akce úplně selhala". Z předpokládaných prvních padesáti tisíc občanů maďarské národnosti přišlo pouze osm set osob a dodával: "Účastníci akce byli zastrasováni, že z nich v českých zemích udělají mejdlo" /144/. Po tomto neúspěchu následoval ostrý postup — jen donucení. A pouze násilím se podařilo počet odtransportovaných a přinucených Maďarů v českém pohraničí zvýšit. Od roku 1945 bylo celkem — násilně i dobrovolně — přesunuto 44 129 osob maďarské národnosti, což představovalo přes jedenáct tisíc rodin. Z toho jen 2514 prohlásili, že odešli dobrovolně /145/. Původní představa centrálních míst i vlády počítala s 250 tisíci občany.

Většina přestělných Maďarů v Čechách dlouho nevydržela. Pokusy o útek domů se množily. Od jara 1947 patřily stížnosti na jejich útky téměř ke zcela běžným jevům a zabývaly se jimi i konference pracovníků bezpečnosti v pohraničních oblastech. Oblastní velitel bezpečnosti v Olomouci 8.5. 1947 konstatoval, že "maďarští dělníci ze Slovenska pracují s nechutí a využívají každé příležitosti k útěku". Velitel oblasti Tábor uváděl, že v březnu 1947 utekli 41, v dubnu 38, v květnu 61 a v červnu 63 Maďaři. Velitelé také oznamovali, že všude kontrolují občanům maďarské národnosti korespondenci, která obsahuje velice časté výzvy k návratu domů. Národní výbory posílaly na Slovensko žádosti, aby Maďaři, kteří utekli, vracely zpět do pohraničí. Výzvy končily bez úspěchu. Jinde zase dospěli funkcionáři státní správy k závěru, že se maďarští občané uzavírají moc do sebe a že je nelze považovat za státně spolehlivé /146/. Toto lidské drama většinou prostých maďarských občanů se odehrávalo v době, kdy se zdvíhala vina požadující očistu českého pohraničí od nespolehlivých a nepřátelských elementů. Mezi ně představitelé národních výborů zahrnují i občany maďarské národnosti. Funkcionáři Zemského národního výboru dokonce na schůzích nabádali: o každém cizinci musíme vě-

dět, co zde pohledává a za jakým účelem nebo posláním přišel do pohraničí. Maďary musíme dostat pryč ze svého pohraničí. Vláda naopak chtěla občany maďarské národnosti v českém pohraničí udržet a slibovala jim státní občanství.

Vnitřní kolonizace byla krutým a nakonec neúspěšným pokusem o likvidaci maďarské menšiny. Narazila na odpor nejen postižených, u kterých vyvolávala takový strach, že existovaly případy jejich útěku do Maďarska /147/, ale také velmi citelně zhoršila československo-maďarské mezistátní vztahy. Budapeštská vláda prudce odpovíděla, obvinila Prahu, poslala protestní nóty, stěžovala si u velmocí /148/. Maďarský tisk a rozhlas postup Československa velmi ostře odsuzovaly. Na Beneše se obrátil bývalý maďarský politik Károlyi se stížností a žádal ho, aby se kolonizace zastavila. Beneš v odpovědi obhajoval její oprávněnost /149/. Kardinál Mindszenty žádal anglického krále a amerického prezidenta o zákrok u pražské vlády, v britském parlamentě byl interpelován ministr zahraničí /150/. Českoslovenští politikové odmítali odvinění, Maďary v tomto smyslu hovořil na tiskové konferenci, jiní na veřejných projevech, vláda označila maďarskou aktivitu jako hrubé zasahování do vnitřních záležitostí a poslala v tomto duchu do Budapešti protestní nótu /151/. Na maďarskou kampaň odpověděla obviněním Budapešti z utlačování Slováků /152/, z nepokojů na československo-maďarské hranici, organizovaných Maďary a z rozněcování revizionismu /153/.

Od podzimu 1946 do března 1947 probíhala tak silná propagandistická tisková a diplomatická válka mezi Československem a Maďarskem, podněcená politikou vnitřní kolonizace, že ohrozila plnění dohody o výměně obyvatel z 27. února 1946 a dočasně ochromila i činnost mezistátní komise zabývající se výměnou. Od března 1947, kdy vnitřní kolonizace neúspěšně skončila, se napětí mezi Prahou a Budapeští zmírnilo.

Československá politická místa uplatnila k proszazení likvidace maďarské menšiny všechny prostředky, které byly k dispozici: odsun, výměnu obyvatel, reslovakizaci a také vnitřní kolonizaci. Přesto svého cíle nedosáhla. Narážela na odpor západních mocností i převážné části občanů maďarské národnosti. Její úsilí přineslo jediný výsledek: na 300.000 reslovakizovaných Maďarů, o jejichž spolehlivosti sama pochybovala. Dvouletá neúspěšná bilance nepří-

vedla československou politiku k jiné variantě řešení maďarské otázky, stále vycházela z principu kolektivní viny a rovněž způsobu, jakými se snažila maďarskou menšinu likvidovat, byly v rozporu se základními demokratickými občanskými právy. Ještě v říjnu 47 souhlasila vláda s Clementisovými návrhy. Stěžoval si na Maďary, protože zpomalili výměnu obyvatel a odmítali nápravu. Za tím účelem poslal ministerstvo zahraničí vyslanec Krna do Budapešti, aby u sovětského vyslance Puškina zjistil, zda je možné výměnu urychlit, zda lze odsunout ještě navíc 40-50 tisíc Maďarů z Československa a zda doporučuje, aby se Praha obrátila na Radu ministrů zahraničí se stížností, že nebyla uzavřena s maďarskou vládou dohoda o řešení problému menšiny, jak určovala mírová smlouva. Clementis na větší otázku daných vyslanci Puškinovi sám odpověděl. Konstatoval, že vláda musí trvat na odsunu 150-200 tisíc Maďarů. Zároveň považoval odvolání k Radě ministrů zahraničí za beznadějně, protože USA a Británie nebudou československý požadavek podporovat. Navrhl tedy jiné řešení: obrátit se na Sovětský svaz, aby do své okupační zóny v Německu přijal padesát tisíc Švábů z Maďarska, které by potom muselo vzít stejný počet Maďarů ze Slovenska. Následovaly početní kalkulace, ze kterých Clementisovi po výměně, dodatečným odsunu a reslovakizaci vycházely zbytek 100-120 tisíc Maďarů v Československu. Představy o osudu této skupiny občanů vyjádřil takto: "... ta by se mohla rozložit tak, že by již nevytvorila kompaktní masu a následkem toho by již nebyla nebezpečná. Budeme-li pak dělat rozumnou politiku, můžeme během poměrně krátké doby problém úplně vyřešit. Tomu by prospělo velice, kdybychom v příštích dvou nebo třech letech uskutečnili reemigraci jihoslovenských Slováků... a změnili během pěti roků tvář jižního Slovenska. Umožnilo by nám to pak také, abychom za rok nebo dva dali maďarskému obyvatelstvu na Slovensku zase občanská práva, nikoliv práva národnostní". Clementisovy návrhy rozšiřoval Ripka, který za nejdůležitější považoval, abychom "zmenšili maďarskou menšinu a abychom ji mohli rozbit tak, aby ztratila svou národní kompaktnost. Zůstane-li u nás v nejhorším případě asi 280 tisíc Němců, nebude to tak nebezpečné, jako kdyby u nás zůstalo na 200 tisíc Maďarů na jižním Slovensku" /154/.

Vláda schválila Clementisovy politické návrhy i jeho propo-

ty. Byla to její poslední představa o řešení maďarské otázky před nastolením komunistického monopolu moci. Sledovala stále stejný cíl – likvidovat menšinu a o jiném řešení nepadla ani zmínka. Pouze způsob likvidace se měnil podle mezinárodních i vnitropolitických okolností. Vláda si ovšem neuvědomovala, že v době, kdy jednala o Clementisových návrzích, už záležitosti menšin velmocí a především Sovětský svaz nezajímaly, neboť v evropské politice vystupovaly na pořad dne zcela jiné problémy. Takové, které naprosto vylučovaly možnost prosadit československou koncepci. Hlavním znakem evropské politiky se stalo rozdělování světa do mocenských bloků, přičemž Československo i Maďarsko patřily do stejného.

Vynucená změna

Od poloviny roku 1947, to je v době, kdy Sovětský svaz počal měnit sféru svého vlivu v organizovaný mocenský blok, se záležitosti maďarské menšiny dostávala do jiné polohy. Její řešení bylo podřízeno základnímu zájmu Moskvy, z něhož vyplynula snaha odstranit všechna ohniska rozporů mezi státy formujícího se bloku. Problém maďarské menšiny takové ohnisko představoval, neboť vyvolával nepřátelství mezi Československem a Maďarskem. Neméně významné pro osud maďarské menšiny bylo, že Sovětský svaz opouštěl slovenskou politiku, která nemohla být základnou pro formování bloku s účastí států neslovenských a že Evropa se přestala dělit na státy poražené a vítězné, ale na východní a západní blok. Maďarsko poté, kdy tu komunisté nastolili monopol své moci, stálo v kalkulacích sovětské politiky jako rovnocenný partner států slovenských a vítězných. Naděje na prosazení československé koncepcí řešení maďarské otázky se velmi rychle vytrácela.

Na ustávající schůzi Informačního byra komunistických stran v září 1947, jež lze počítat k prvním významným politickým krokům Moskvy při formování svého bloku, kritizoval vedoucí maďarské delegace Révay československé soudruhy. Když hovořil o úspěšném začleňování své země mezi slovanské národy uvedl, že tento

proces "jediny moment rusí - pokoření Maďarů na Slovensku; nemůžeme se nestat o to, že nemají občanská práva /školy/; my věříme, že se dohodáme se slovenskými a českými soudruhy". K dohodě měla přispět, podle Révaye, i změna ve funkci maďarského ministra zahraničí, kterým se stal komuniste. S ostrou kritikou československého poměru k maďarské menšině vystoupil další člen maďarské delegace Farkas, který o postojí Prahy mluvil jako o dřífu slovenského fašismu. Generální tajemník KSČ Rudolf Slánský se bránil, odmítl Farkašovu charakteristiku, neboť "řešení maďarské otázky není dílo slovenského fašismu, ale soudruha Gottwalda" a odvolával se při tom na podporu Vyšinského /155/. Dále poukázal na to, že podzemní organizace na Slovensku je živena z Maďarska a svou odpověď končil konstatováním: "I nové Maďarsko musí uznávat mírové smlouvy". Slánskému odpovídal Révay. Ve srovnání s ostatními otázkami - poukázal - jde o problém malý, ale "vztahy československo-maďarské jsou část zvláštních vztahů, zda je možné aby byly difference mezi lidovými demokraciemi, které může využít nepřítel". Odmítl československou argumentaci, že hlavní příčinou rozpadu předmnichovské republiky byla německá a maďarská menšina. Proti tomu postavil úlohu českých a slovenských fašistů. Nakonec velice rozhodně odsoudil protimaďarský nacionalismus, uměle pěstovaný v československé společnosti /156/.

V září 1947 také vůdce maďarských komunistů Rákosi jménem své strany a vlády opakoval požadavek menšinových práv pro občany maďarské národnosti v Československu /157/. Kritika na schůzi Informbyra ani Rákosiho prohlášení na československé komunisty nezapůsobily. 14. října předkládal Clementis vládě už zmíněné náměty na řešení maďarské otázky, v nichž zůstával dosavadní záměr - likvidace menšiny - nezměněn /158/. Přestože si komunisté počali uvědomovat důsledky zapojování Maďarska do sovětského bloku, nevěnovali jim dosud zvláštní pozornost. Trápila je totiž jiná věc, dobytí svého mocenského monopolu. Obrat v politice vůči maďarské menšině by jim cestu k moci ztížil, hlavně na Slovensku, kde měly slabé pozice. Věděli, že zahraničně-politická linie Moskvy je ne příznivá československé koncepci řešení maďarské otázky, odpovídá naopak maďarskému požadavku, aby národní menšiny zůstaly na svých dosavadních místech. V projevu na schůzi ÚV KSČ v listopadu 1947 se Gottwald jen letmo zmínil o této věci, a to v souvislos-

ti s analýzou mezinárodní situace. Hovořil o smlouvách, které Jugoslávie podepsala s Bulharskem a také s Maďarskem. O té druhé řekl, že jí "musíme vítat, přestože jí z nacionálního hlediska neseme nelibě". Z dosavadních poznatků vyvodil, že dochází k urychlenému "zatahování Maďarska do našeho tábora" /159/.

Po nastolení komunistického monopolu moci v únoru 1948 byl osud maďarské menšiny v rukách československých a maďarských komunistů. Odpadly takticko-mocenské ohledy a mohli prosazovat takové řešení problému, které odpovídalo jejich představám. Československou ústavu, kterou parlament schválil 9. května 1948, vypracovali komunističtí experti a v textovém znění schválilo jejich vedení. O menšinách se ani nezminila. Republika byla koncipována jako stát Čechů a Slováků. Neuplynul ani měsíc, když Gottwald Ústřednímu výboru KSČ oznámil: "konečně, soudruzi, je zde vnitropolitická otázka...maďarské menšiny u nás. Nám se to nepodařilo jako u Němců /vytěhování, poz. aut./". My s těžkostmi provádíme výměnu obyvatelstva. Musíme natrvalo počítat s existencí několika set tisíc Maďarů u nás. Budeme jim muset dát nějaká práva, asi jako mají Poláci a Ukrajinci... ovšem žádné politické strany, žádné odborové organizace, žádný zvláštní statut. Něco jim dát musíme, abychom s tím měli pokoj. To je také nutné ze zahraničně-politických důvodů. Máme díru v celém systému..." /160/.

Důvody, které Gottwalda přiměly k zásadnímu ústupu od dosavadní koncepce v maďarské otázce, nejsou přesně známy. Nepochybně na něho působila skutečnost, že Maďarsko je státem komunistické moci a článkem sovětského bloku a že od něho přicházely stížnosti na útlak Maďarů v Československu. Stejně vlivné byly i poměry v mezinárodním komunistickém hnutí. Gottwald věděl o sovětsko-jugoslávském sporu, dostával korespondenci mezi oběma, ze které vynikalo obvinění Tita z nacionalismu. Obával se, že by také na něho mohlo padnout podezření z protimaďarského nacionalismu, jak se už zmiňovali na ustavující schůzi Informbyra maďarští komunisté. Gottwaldův výklad změny v postojí k maďarské menšině neprozrazoval ani vlastní iniciativu ani přílišnou ochotu.

Krátkce po Gottwaldově projevu fakticky skončila výměna obyvatel, přestože ještě v květnu 1948 příslušná mezistátní komise předpokládala další a delší pokračování. Bylo to v době, kdy u maďarské strany se ozývaly hlasy požadující zrušení jejich závazků

tak, jak vyplývaly z již dříve uzavřené z mírové smlouvy /162/.

V diskusí komunistického vedení o výsledcích schůze Informbyra z června 1948, které odsoudilo Jugoslávii, mluvili Fierlinger a Clementis o tom, že "stejně budeme muset najít lepší poměr k Maďarsku" a sporné věci s ním vyřadit /163/. Hlavně mezinárodní okolnosti přinutily československé komunisty ke změně jejich dřívější koncepce; nešlo o jejich vnitřní přesvědčení, o jejich impulsi. Vedoucí komunističtí činitelé později kladli mezinárodní okolnosti jednoznačně na prvé místo mezi důvody této změny /164/. A tak z pověření komunistického vedení vypracovalo ministerstvo zahraniční nové návrhy na řešení "otázky Maďarů v Československu". Pod tímto názvem projednávalo 8. července 1948 předsednictvo ÚV KSČ Clementisovu zprávu a schválilo opatření ve vztahu k maďarské menšině: poskytnout jí všechna občanská práva, ale nepřipustit zavedení menšinového statutu, nedovolit vytváření politických stran a organizací, na školách všech stupňů zřídit paralelní třídy pro maďarské děti, přičemž přihlášky dětí tzv. reslovakistů do maďarských tříd nebudou přijaty, což se mělo zajistit po zvláštní, zřejmě vnitrostraničné linii /165/.

Zároveň komunistické vedení pověřilo Širokého, aby vypracoval návrhy politických, organizačních a legislativních opatření a to ve velmi krátké době. Spěch vedení byl vyvolán tlakem maďarských komunistů, kteří se dožadovali návstěvy Československa za účelem projednání otázek maďarské menšiny. Pražské vedení chtělo na jednání přijít už s konkrétními návrhy /166/. Širokého soubor opatření zahrnoval mimo jiné restituci zabaveného majetku Maďarům, jejich návrat z českého pohraničí, zřizování základních devítiletých škol s maďarským jazykem, povolení tisku v jejich řeči, pro Maďary, kteří obdrželi československé státní občanství, právo vstupovat do masových organizací a založit vlastní kulturní a tělovýchovnou organizaci. Složitá byla otázka zemědělských hospodářství, která byla podle dekretu prezidenta o konfiskaci půdy zabavená maďarským rolníkům. Na těchto hospodářstvích se usadili slovensí rolníci, "takže nebudou moci být navrácena původním majitelům", jak uváděl Široký a doporučoval tuto věc postupně řešit tak, "že jim budeme dávat národní správy nad majetky kulaků, takže se nebudou vracet do míst, kde zanechali své majetky. Docílíme tím také jejich decentralizaci". Ministerstvu zemědělství ko-

munistické vedení uložilo, aby zdržovalo návrat maďarských zemědělských dělníků z českého pohraničí /167/.

Delegace maďarského a československého komunistického vedení se sešly 25. července 1948 v Bratislavě. Druhý den o jednání referovali Clementis a Široký vedení KSČ. Maďarští komunisté souhlasili s československými návrhy a požadovali ještě více. Obě delegace se nakonec shodly na československých návrzích, rozšířených o to, že občanům maďarské národnosti budou poskytnuta všechna práva jako Slovákům, že dostanou státní občanství kromě fašistů, jejichž počet nesmí přesahovat dva tisíce osob a že pražská vláda odvolá všechna konfiskační opatření vůči maďarským občanům, kteří nyní obdrží státní občanství. Vedoucí maďarské delegace Révay vyslovil pochopení pro těžkosti československých soudruhů "při provádění obratu v politice vůči Maďarům na Slovensku i po únorovém vítězství..." Prosazoval však nezbytnost takového obratu. Pražské komunistické vedení schválilo "výsledky jednání a rozhodlo nevydávat o rozhovorech komuniké" /168/.

Dohoda mezi delegacemi komunistických stran, fakticky dohoda tajná, byla prvním politickým ujednáním o společenském postavení maďarské menšiny. Českoslovenští komunisté v ní defenitivně opouštěli svou dřívější koncepci, nikterak ovšem s nadšením. Ve způsobu a v tempu, jakým uváděli dohodu v život, byl znatelný prvek "onoho donucení mezinárodními okolnostmi". V minulých letech vyhrocený protimaďarský nacionalismus, jakož i protičeskoslovenský nacionalismus v Maďarsku přinášel hlavně na Slovensku své ovoce. Dlouhou dobu se fungovala komunistické strany, státní správy i masových organizací nezbavili nedůvěry k občanům maďarské národnosti. Odtud pramenila přežívající snaha rozbit jejich národnostní kompaktnost, nedovolit, aby měli v některých okresech početní převahu mezi obyvateli, jakož i snaha zdržovat zemědělské dělníky v českém pohraničí a udržet reslovakizované Maďary u slovenské národnosti.

Po dohodě z 25. července přesunulo komunistické vedení záležitost maďarské menšiny na slovenské orgány. ÚV KSSS zařadil maďarskou otázku na pořad své schůze 27.-28. září 1948. Široký a Husák zdůvodňovali změnu dosavadní politiky. Použili zvláště dvou argumentů: rozdělení světa do dvou bloků, při čemž Maďarsko je ve stejném bloku jako Československo; za druhé: v Maďarsku už

nejso revizionistické snahy, protože nastoupilo cestu k socialismu. Někteří členové ÚV KSS "vyslovili své obavy, pokud jde o řešení maďarské otázky". Široký tyto obavy vyvracel. Z jeho řeči pro- bleskovala stále existující nedůvěra k občanům maďarské národ- nosti. Obavy, že se vrácením státního občanství Maďarům oslabí po- zice Slováků na jihu, vyvracel tím, že záleží na politice strany a stá- tu, aby zamezila návratu reslovakizovaných k maďarské národnos- ti. Na obavy z obnovy celistvého území pouze s maďarským obyva- telstvem, odpovídal, že takové území už není, jsou pouze území smíšená, obývaná Slováky a Maďary /169/.

Přes ústup komunistického vedení v maďarské otázce dozníva- ly v jeho řadách staré záměry, přirozeně v nových podmínkách. Když se mu nepodařilo maďarskou menšinu likvidovat, chtělo ra- dikálně omezit, redukovat její rozsah. To záviselo na postoji reso- vakizovaných. Přálo si je udržet u slovenské národnosti. K tomu směřovalo i rozhodnutí, že děti reslovakizovaných musí být zapsá- ny do škol se slovenským jazykem a také v roce 1948 rychle a klad- né vyřízení žádosti reslovakizací 144 tisíc občanů. O návrat česko- slovenského státního občanství nežádali jen Maďaři, ale měli o něj velký zájem i občané už reslovakizovaní, což znamená, že se přihlá- sili k původní maďarské národnosti. Vedení KSS 8. prosince 1948 však rozhodlo považovat reslovakisty do důsledku za Slováky. A též schválilo návrhy své komise, požadující zamezit, "aby reso- vakizanti na Slovensku byli opět podrobeni tlaku maďarského vlivu, propagandy a výchovy" a udělat opatření, "aby maďarizační ná- těr u reslovakizovaných byl co nejdříve odstraněn", k čemuž měla přispět výchovná činnost státu i organizací, mimo jiné i Matice Slovenské /170/.

Od podzimu 1948 vydaly státní orgány několik nařízení, která upravovala postavení občanů maďarské národnosti: 30. září vláda publikovala své rozhodnutí, podle kterého osoby maďarské národ- nosti, které konaly pracovní povinnost v českých zemích, budou z tohoto pracovního poměru uvolněny do 1.5.1949. Na Slovensko se vrátilo, většinou ne na svá původní hodpodášství, 24.060 osob, tj. 6.138 rodin. Zákonem z října 1948 se poskytovalo státní občan- ství osobám maďarské národnosti, které byly československými státními občany k 1. listopadu 1938 /171/. V listopadu schválil Sbor pověřenců opatření, kterým se zemědělská půda občanů ma-

ďarské národnosti vyjímala z konfiskace /172/. Maďaři i občané vstupovali do masových a zájmových organizací, podíleli se na prá- ci národních výborů, obnovovaly se školy v maďarské řeči a vzni- kaly organizace Kulturního spolku maďarských pracujících. Avšak ještě v listopadu 1949 byly v 679 obcích s maďarskou většinou místní správní komise a ve 133 obcích dokonce jen správní komi- sař, nikoliv tedy národní výbory.

V Budapešti považovali československá opatření ve prospěch dosud diskriminovaných Maďarů za nedostačující, zejména odsu- zovali princip reslovakizace. Rákosi napsal v této záležitosti Gott- waldovi, který 20. ledna 1949 předložil vedení své strany jak dopis, tak návrh své odpovědi. Rákosi požadoval pro občany maďarské národnosti menšinová práva. Ze slov, kterými Gottwald uváděl Rá- kosiho dopis, lze cítit, že pro něho byla maďarská otázka nepří- jemnou politickou komplikací: "...Když se jich nemůžeme zbavit, máme zájem na tom, abychom z nich vychovali dobré občany, zjednali pořádek, klid a nedali tak záminku maďarským soudruhům ke střížnostem" /173/. Komunistické vedení souhlasilo s tím, aby se zrovno právní občanů maďarské národnosti urychlo, odmítlo poskytovat menšinová práva.

Všechny směry československé politiky v letech 1945-1948 byly zajedno v řešení maďarské otázky. Vycházely z principu ná- rodního státu Čechů a Slováků a z kolektivní viny a odpovědnosti celé menšiny a usilovaly o její likvidaci vyhnaním, odsunem a vý- měnou obyvatel, reslovakizací, vnitřní kolonizací. Žádná poli- tická síla nenavrhovala jiné, demokratické řešení. Komunisté ani po nastolení své monopolní moci nezměnili své dřívější stanovisko a nadále se orientovali na odstranění nebo omezení rozsahu ma- ěarské menšiny cestou její asimilace a odnárodnění. Především mezi- národní okolnosti v letech 1945-1948 způsobily, že se českosloven- ské politické projekty na likvidaci menšiny neuskutečnily. A tak dí- lem poválečné "maďarské politiky" bylo, že Maďaři byli v Česko- slovensku občansky zrovno právní v době, kdy monopol komu- nistické moci zlikvidoval občanská a politická práva všech obyvatel, a obdrželi jen zlomek práv menšinových.